

วารสาร
ประวัติศาสตร์
ธรรมศาสตร์

THE THAMMASAT

**JOURNAL
OF
HISTORY**

ทบทวนสถานะความคิด
สตรีนิยมอิสลาม
The Concept of Islamic Feminism: A Review

อัมพร หมาดเด็น
Amporn Marddent

อาจารย์ประจำสำนักวิชาศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
E-mail: mamporn@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งพิจารณาสถานะแนวคิดและข้อถกเถียงสตรีนิยมอิสลามจากการกำหนดนิยามและความสัมพันธ์ของชุมชนมุสลิมกับผู้หญิง แนวคิดเพศสภาพในศาสนา และสตรีนิยม ผู้เขียนทบทวนความคิดจากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับคำอธิบายเรื่องหญิงมุสลิม รวมทั้งการเสนอแนวคิดสตรีนิยมอิสลามจากกลุ่มนักวิชาการและนักเคลื่อนไหวสิทธิสตรีทั้งในและต่างประเทศ บทความแสดงให้เห็นถึงพลวัตของการให้ความหมายและจุดยืนที่แตกต่างกันในกลุ่มนักคิดอิสลามนิยมนักกิจกรรมที่ทำงานประเด็นผู้หญิง และนักสตรีนิยมอิสลามในการอธิบายสถานะของผู้หญิงท่ามกลางกระแสการฟื้นฟูอิสลาม

คำสำคัญ: สตรีนิยมอิสลาม เพศสภาพ ผู้หญิงมุสลิม

Abstract

The objective of this paper is to explore the concept of Islamic feminism and gender in Islam that have been defined. The paper rests on the premise of multiple sources of Muslim women, including the idea of Islamic feminism explained by academics and women activists in the country and abroad. The author shows the dynamic and the different stances between Islamists, Muslim activists for women's rights, and Muslim feminists in endeavor to impose the status of women amidst the Islamic reform movement.

Keywords: Islamic feminism, gender and Muslim women

1. บทนำ

สถานะความคิดสตรีนิยมอิสลาม
“อย่าใช้ภาษา feminist มาพูดกับผม”
พฤษภาคม 2553

คำกล่าวข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของการตอบโต้จากนักวิชาการชาวมุสลิมท่านหนึ่ง หลังจากที่ถูกเขียนสนทนาถึงประเด็นการมีภรรยา มากกว่าหนึ่งคนกับเงื่อนไขของความยุติธรรม ณ มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในภาคใต้ของไทยระหว่าง ค.ศ. 2009 -2010 เป็นช่วงเวลาของการเก็บข้อมูลภาคสนามในงานดุชฎินิพนธ์เรื่อง *Gender Piety of Muslim Women in Thailand* เมื่อถูกกล่าวโต้แย้งเชิงปริมาณให้หยุดการใช้ความคิดตั้งคำถามกับอำนาจความสัมพันธ์หญิงชาย (gender power relations) ตามประโยคดังกล่าวแล้วและเพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะที่อาจส่งผลกระทบต่อการทำงานภาคสนาม ผู้เขียนจึงขยับอารมณ์ของการสนทนาไปยังการทำความเข้าใจความหมายและเหตุผลของการปฏิเสธภาษาและท่าทีในการยอมรับแนวคิดสตรีนิยม (feminism) แม้ในงานดุชฎินิพนธ์มีบทวิเคราะห์เหตุผลของการ “ไม่เอา” แนวคิดสตรีนิยมและภาษาของนักสตรีนิยมที่ดูเป็น “ตะวันตก” แต่ผู้เขียนยังละเว้นการอภิปรายเชื่อมโยงถึงการปฏิสังสรรค์ของแนวคิดสตรีนิยมอิสลามกับสตรีนิยมที่คำ/กลุ่มคำและความคิดเติบโตมาในฟากฝั่งโลกตะวันตก

ฉะนั้น บทความนี้จึงมุ่งศึกษาถึงการรับรู้และสถานะของความเข้าใจต่อแนวคิดและขบวนการเคลื่อนไหวสตรีนิยมในกลุ่มชนมุสลิม

รวมถึงที่มาและข้อถกเถียงว่าด้วยการกำหนดนิยามและความสัมพันธ์ของชุมชนมุสลิมกับแนวคิดสตรีนิยม ตลอดจนการเคลื่อนไหวของกระแสคำอธิบายเกี่ยวกับผู้หญิงในอิสลาม ส่วนแรกของบทความทบทวนความคิดของชุมชนมุสลิมที่มีต่อผู้หญิงด้วยการทบทวนเอกสารศาสนาและประวัติศาสตร์ศาสนาที่เกี่ยวข้องกับชุดคำอธิบายเรื่องหญิงมุสลิม ส่วนที่สองทบทวนแนวคิดสตรีนิยมอิสลาม (Islamic feminist) โดยศึกษาคำอธิบายที่สัมพันธ์กับแนวคิดสตรีนิยมในกลุ่มนักคิดนักเคลื่อนไหวมุสลิมทั้งต่างประเทศและในไทยซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของการให้ความหมายและจุดยืนที่แตกต่างกันในการอธิบายสถานะของผู้หญิงมุสลิมในห้วงกระแสของการฟื้นฟูอิสลามกับการเรียกร้องสิทธิสตรี

ผู้เขียนศึกษาข้อมูลจากเอกสารวิชาการ ด้วบทหลักคำสอนอิสลามในฐานะผู้หญิงมุสลิม ข้อมูลอีกส่วนได้จากบทสนทนากับนักคิด ผู้รู้ที่มีอิทธิพลต่อความเข้าใจสถานะของความเป็นมุสลิม และผู้ที่มีบทบาทในสังคม รวมถึงสังเกตการให้ความหมายและท่าทีของมุสลิมในไทยที่มีต่อขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีอันสัมพันธ์กับการก่อเกิดขบวนการเคลื่อนไหวของแนวคิดสตรีนิยมในสังคมตะวันตก ตลอดจนแนวคิดผู้หญิงมุสลิม (Muslim women) ที่สัมพันธ์กับศาสนาอิสลาม ผู้เขียนตระหนักดีถึงความอ่อนไหวในประเด็นของการถกเถียงที่มีต่อแนวคิดสตรีนิยมอิสลาม รวมถึงการแสดงตน ท่าที และจุดยืนที่มีผลตอบโต้ต่อการเรียกร้องสิทธิสตรีในชุมชนมุสลิม ด้วยเหตุผลดังกล่าว ชื่อและสถาบันหรือหน่วยงานของผู้ให้ข้อมูลบางส่วนบางท่านจึงสงวนการเปิดเผยนามจริง

2. คำอธิบายเรื่องผู้หญิงในอิสลาม

เมื่อใดก็ตามที่กล่าวถึงแนวคิดสตรีนิยมหรือการโอบอุ้มเอาแนวคิดมาใช้ในบทสนทนาของชุมชนมุสลิม ผู้เขียนมักพบปฏิกิริยาตอบโต้ที่น่าสับสนใจ เริ่มตั้งแต่ความลังเลสงสัย กระอักอ่วนที่จะยอมรับหาไม่แล้วก็เป็นกรปฏิบัติแนวความคิด ตลอดจนเห็นว่าผู้ที่นำเอาแนวคิดสตรีนิยมมาใช้ในสังคมมุสลิม คือผู้ที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายต่อหลักคำสอนอิสลาม เกิดความสับสนอลหม่าน เป็นผู้ทำผิดต่อหลักการศรัทธาขั้นรากฐานในอิสลามหรือ *aqida/aqeedah* (creed) อันเต็มไปด้วยความเสียหาย (*fitna*) หรือพิตนะห์ คำว่าพิตนะห์มีระบุในหลักฐานการศรัทธาขั้นปฐมภูมิที่สำคัญของชาวมุสลิมหรือในคัมภีร์อัลกุรอานหลายครั้ง ได้รับการอธิบายว่าเป็นการทดสอบความศรัทธา¹ ในแง่การเมืองของคำ พิตนะห์ถูกให้ความหมายสอดคล้องไปกับการตีความเรื่องผู้หญิงมุสลิมในฐานะตัวชี้วัดศีลธรรมทางสังคม เช่น เมื่อผู้หญิงออกจากบ้านโดยไม่ได้ปกคลุมร่างกายด้วยอาภรณ์ที่มิดชิด หญิงนั้นคือผู้ก่อพิตนะห์เนื่องจากการเผยแพร่เรื่องราวในที่สาธารณะซึ่งถือเป็นการยั่วยุการมารณของชายให้ออกนอกกลุ่มทางศีลธรรม²

ความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงที่ปรากฏในสังคมมุสลิมดำรงอยู่ภายใต้ชุดคำอธิบายกระแสหลักที่ได้รับการถ่ายทอดโดยนักการศาสนาอิสลามเป็นหลัก ผู้รู้ส่วนใหญ่อาศัยการตีความตัวบทหลักฐานจากแหล่งความ

¹ ดูเพิ่มเติมจากบทและโองการต่างๆ ในคัมภีร์อัลกุรอานที่ปรากฏคำว่า พิตนะห์ ได้แก่ 9:126, 38:24, 21:35, 22:53, 37:62-66 และ 8:28.

² Fatima Mernissi, *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam*, Mary Jo Lakeland, trans. and ed. (Philadelphia: Perseus Books, 1992), 172, 180.

รู้ในคัมภีร์วิจนะศาสดาและตำราประวัติศาสตร์ศาสนา รวมทั้งความรู้ที่ส่งผ่านจากคนรุ่นก่อนแล้วถือปฏิบัติตามกันมา ส่งผลให้เกิดการรับรู้เรื่องผู้หญิงมุสลิมในแนวทางที่ผูกโยงระหว่างเรื่องวินัยหรือสิ่งที่ต้องและพึงปฏิบัติรวมทั้งห้ามปรามกับเรื่องการลงโทษเมื่อฝ่าฝืนวินัยนั้นๆ เช่น การสอนของนักการศึกษาในชุมชนและตำราที่ใช้เผยแพร่เน้นการดำรงความเป็นผู้หญิงและภรรยาที่ดี อยู่ในโอวาทของผู้ปกครองและสามีตามลำดับ หากละเมิดวินัยดังว่าจะถูกลงโทษตามระดับของความผิดที่แตกต่างออกไป

คำสอนในการทำงานนี้ขยายตัวไปกว้างไกลและส่งผลต่อการรับรู้สถานะของผู้หญิงมุสลิมในแง่มุมที่จำกัด ตัวอย่างจาก *Women in Islam: A Discourse in Rights and Obligations* (1999) เป็นหนังสือในชุดที่ได้รับการสนับสนุนเพื่อแปลผลงานของ Fatima Umar Naseef นักการศึกษาสายอิสลามนิยม (Islamist) ชาวซาอุดีอาระเบีย หลังจากนั้นตีพิมพ์เผยแพร่โดย International Islamic Committee for Woman and Child (IICWC)³ หนังสือ *Women in Islam* รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ

³ IICWC เป็นองค์กรที่เคยรณรงค์ให้รัฐบาลมูบารัค อียิปต์ยกเลิกกฎหมายห้ามการขลิบอวัยวะกระตุ้นเร้าอารมณ์ทางเพศของผู้หญิง (Female Genital Mutilation: FGM หรือ Female Genital Cutting: FGC) IICWC เป็นองค์กรที่ทำงานร่วมกับครอบครัววิชาการและเครือข่ายของนักการศึกษาที่มีแนวคิดค่อนข้างสุดโต่ง ดู Berkley Center for Religion, *Female Genital Cutting: Culture, Religious, and Human Rights Dimensions of a Complex Development Issue* (Peace and World Affairs, Georgetown University, March 2012), <https://s3.amazonaws.com/berkeley-center/FemaleGenitalCuttingReport.pdf> (access February 10, 2017). และ Paul Sperry, "Huma Abedins's Mom Linked to Shocking Anti-Women Book," (*New York Post*), <http://nypost.com/2016/08/28/huma-abedins-mom-linked-to-shocking-anti-women-book/> (access February 10, 2017).

บทบาทหน้าที่และสิทธิผู้หญิงจากหลักฐานขั้นต้นในคัมภีร์อัลกุรอาน และฮะดีษซึ่งเป็นตัวบทในหลักฐานชั้นรอง⁴ ผ่านการตีความจากมุมมองของนักวิชาการมุสลิมที่ได้รับอิทธิพลความคิดจากขบวนการภราดรภาพมุสลิม (Muslim Brotherhood)⁵ ที่มุ่งสร้างสรรคสังคมนิอิสลามโดยมีกฎหมายชารีอะห์หรือหลักนิติศาสตร์อิสลามเป็นแนวทางเชิงโครงสร้างทางการเมืองเพื่อต่อกรกับระบบการปกครองและการใช้ชีวิตแบบชาวตะวันตก⁶ ผู้หญิงถูกกำหนดให้มีบทบาทในบ้าน โดยอธิบายว่าบ้านเป็นสถานที่เหมาะสมที่สุดสำหรับเพศหญิง⁷

⁴ ฮะดีษ หรือ หะดีษ คือหลักฐานชั้นรองในการอธิบายศาสนบัญญัติในอิสลาม เพื่อใช้ในการสนับสนุนหลักการทางศาสนาในเชิงแนวคิดและปฏิบัติ หะดีษมาจากคำพูดของศาสดา ทำที่หรือการยอมรับและการปฏิเสธของศาสดา และการกระทำหรือภาคปฏิบัติการของศาสดา

⁵ Muslim Brotherhood หรือ อิควาน (Ikhwan) ดูแนวคิดและการก่อตั้งขบวนการภราดรภาพมุสลิมใน Hasan Al-Banna, "Nahwa al-noor" ('Towards the light'), in *Majmu'atrasa'il al-imam alshahid Hasan al-Banna (The Collection of Letters of Martyr Imam Hassan al-Banna)*, (Cairo 1992). งานเขียนของ Al-Banna จำนวนหนึ่งได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษและใช้ชื่อว่า *Selected Writings of Hasan al-Banna Shaheed* ดู Hasan Al-Banna, *Selected Writings of Hasan al-Banna Shaheed*, S.A. Qureshi trans. (New Delhi: Mellat Book Centre, 1999), 275-276.

⁶ Mona el-Ghobashy, "The Metamorphosis of the Egyptian Muslim Brothers," *International Journal of Middle East Studies*, no. 37 (2005): 383-4. และ Al-Qaradawi, Yusuf, *On the Theory of the State in Islam: Its Role, Characteristics, Nature and Positions on Democracy, Pluralism, Women and Non Muslims* (Vairo: Dar al-Shuruq, 1997), 157.

⁷ Lamia Rustum Shehadeh, " 'Women in the Discourse of Sayyid-Qutb'," *Arab Studies Quarterly* 22, no. 3 (2000): 47.

อย่างไรก็ตาม คำอธิบายในเอกสารประวัติศาสตร์ศาสนาและคัมภีร์อัลกุรอานกล่าวถึงผู้หญิงในหลากหลายสถานะและบทบาท เช่น ราชีน บิลกีสเป็นผู้นำทางการปกครองเมืองชะบาบ่าแห่งเยเมนในยุคก่อน ศาสดามุฮัมมัดที่ได้รับการติดต่อให้รับเชื้อพระเจ้าจากสารของกษัตริย์โซโลมอน (สุโลมานในภาษาอาหรับ) เป็นต้น มุสลิมเรียนรู้เรื่องราวนี้จากคัมภีร์อัลกุรอานบทที่ 27 โองการที่ 17-31 รวมถึงจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวิวิธวิทยาในการตีความประวัติศาสตร์ที่ให้รายละเอียดผ่านการอ้างอิงและเทียบเคียงกับหลักฐานอื่นๆ ตลอดจนความรู้ด้านภาษาศาสตร์ แม้กระทั่งความรู้จากคัมภีร์ของชาวคริสต์และชาวยิว^๑ เช่น กรณีของแมรี (มัรยัมในภาษาอาหรับ) แสดงถึงความเป็นหญิงในฐานะมารดาผู้บริสุทธิ์ของศาสดาอีซาหรือพระเยซู ผู้ต่อสู้กับคำให้ร้ายจากสังคมเมื่อเธอให้กำเนิดบุตรชายโดยปราศจากการมีเพศสัมพันธ์และสามีปรากฏเรื่องราวของมัรยัมที่ชื่อของเธอเป็นชื่อบทหนึ่งในคัมภีร์อัลกุรอานลำดับที่ 9 ผู้หญิงในประวัติศาสตร์ศาสนาอีกกรณีที่มีบทบาทโดดเด่น คือ อาอีชะห์

^๑ อย่างไรก็ตาม เอกสารรูปแบบหลังสุด คือ ความรู้จากชาวยิวและชาวคริสต์เป็นหลักฐานที่มุสลิมศึกษาด้วยท่าทีที่ระมัดระวัง แม้ถูกระบุในประวัติศาสตร์ศาสนาและคัมภีร์ว่าเป็นกลุ่มที่ถือความเชื่อตามอับราฮัม (Abrahamic Religion) และเป็นชาวคัมภีร์ (People of the Book) เหมือนกัน แต่เนื่องจากเห็นว่าหลักการศรัทธาชั้นรากฐาน (*aqida*) ระหว่างกลุ่มคนทั้งสองมีเส้นแบ่งที่ชัดเจนแตกต่างกันไป จากอิสลาม เช่น การปฏิเสธหลักตรีเอกานุภาพ (Trinity) ของมุสลิม ดูเพิ่มเติมจาก Ahmad Khan, "Israr, Al-Biq'a' and Islahi: A Comparative Study of Tafsir Methodology," *Intellectual Discourse* 11, no. 2 (2003): 183-207; Adam Dodds, "The Abrahamic Faiths? Continuity and Discontinuity in Christian and Islamic Doctrine," *Evangelical Quarterly* 81, no. 3 (2009): 230-253 และ Sidney Griffith, "Intertwined Scriptures," in *The Bible in Arabic: The Scriptures of the 'People of the Book' in the Language of Islam* (Princeton: Princeton University Press, 2013), 204-216.

ภรรยาของศาสดามุฮัมมัด ผู้มีความรู้กว้างขวางในวิชาการอิสลาม เป็นผู้สอน ดีความ และถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์ทั้งชายและหญิงรวมทั้งการเป็นสหayaของศาสดา⁹ เธอเป็นผู้จดจำและรายงานชะดิษจำนวน 2,210 ฉบับ¹⁰ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาเชิงตัวบทที่สัมพันธ์กับบริบทสังคมในยุคต้นอิสลาม

ความรู้เรื่องบทบาทและสถานะผู้หญิงดังกล่าวข้างต้นในยุคก่อนและร่วมสมัยกับศาสดามุฮัมมัดเป็นที่รับรู้ ได้รับการกล่าวถึงในแวดวงนักวิชาการมุสลิมในฐานะบทเรียนทางประวัติศาสตร์ที่สังคมควรทราบเพื่อชื่นชมถึงความสามารถอันยิ่งใหญ่ของผู้คนในยุคแห่งความเรืองรองของอิสลาม แต่มีน้อยครั้งที่ประวัติศาสตร์ศาสนาว่าด้วยผู้หญิงได้รับเลือกสรร อภิปรายและวิวินิจฉัยเพื่อใช้พิจารณานัยที่แฝงอยู่ในตัวบทรวมทั้งประกอบการทำความเข้าใจสถานภาพผู้หญิงในสังคมมุสลิมที่ก้าวพ้นออกไปจากบริบทของการเป็นแม่ เมีย และลูกสาว ไม่ว่าจะบทบาททางการค้า การให้คำปรึกษาแก่ศาสดามุฮัมมัด การแพทย์ การศึกษา พิธีกรรมทางศาสนา และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิง¹¹

⁹ Sayyid Sulaiman Nadvi, *Hazrat Aysha Siddiqa Her life and work*, Syed Athar Husain, trans. (Kuwait: Islamic book publishers, 1986).

¹⁰ Sarah Grey, *Women's Role as Teachers, Leaders, and Contributors to the Waqf in Damascus* (Research Report for Julia Meltzer, 14, 2014).

¹¹ John L. Esposito, "Women and Islam," *The Oxford Dictionary of Islam* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 339-340.; John L. Esposito, *What everyone needs to know about Islam* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 94. และ Fu'ad Jabali, "A Study of the Companions of the Prophet: Geographical Distribution and Political Alignments," (Ph.D. diss. Institute of Islamic Studies, McGill University, 1999), 33.

ในขณะที่งานประวัติศาสตร์และแนวคิดอิสลามเป็นจำนวนมาก มีท่าทีตอบโต้กับอาณานิคมและแนวคิดที่เกี่ยวข้องฉายให้เห็นภาพของผู้หญิงมุสลิมที่เต็มไปด้วยภูมิความรู้ แต่ปฏิเสธรูปแบบของการอธิบายสถานะผู้หญิงด้วยภาษากับแง่มุมของศาสตร์และชบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีศูนย์กลางอยู่ในซีกโลกตะวันตก เช่น งานเขียนของ Maududi¹² และ Qaradawi¹³ หรือตัวอย่างงานของ Mohammad Akram Nadwi¹⁴ ที่ได้รับการอ้างอิงจากนักการศาสนาและผู้ที่สนใจบทบาทของผู้หญิงมุสลิมในมิติของความรู้

Mohammad Akram เขียน *al-Muhaddithat: the Women Scholars in Islam* (2007) ในฐานะเอกสารประวัติศาสตร์และเทววิทยา ว่าด้วยหญิงมุสลิมในบทบาทผู้รู้โดยอ้างอิงหลักฐานเชิงตัวบท นับเป็นงานเขียนที่นักวิชาการมุสลิมในแขนงวิชาการอิสลามสนทนาคือความคิดหลังอาณานิคมและระหว่างช่วงอิทธิพลการขยายตัวของกระบวนการทำให้เป็นตะวันตก (Westernization) ทั้งนี้พบข้อเสนอเรื่อง

¹² Roy Jackson, *Mawlana Maududi and Political Islam: Authority and the Islamic State* (London: Routledge, 2011).

¹³ Bassam Tibi. "The Worldview of Sunni Arab Fundamentalists: Attitudes toward Modern Sciences and Technology," in Martin E. Marty and R. Scott Appleby, eds., *Fundamentalisms and Society* (Chicago: University of Chicago Press, 1993), 74–77. และ Leila Ahmed, *Women and Gender in Islam* (New Haven: Yale University Press, 1992), 129.

¹⁴ Mohammad Akram Nadwi เป็นนักวิชาการศาสนาชายชาวอินเดียที่เชี่ยวชาญด้านฮะดีษ สำเร็จการศึกษาอิสลามศึกษาและวรรณคดีอาหรับจาก Darul-uloom Nadwatul Ulama เมือง Lucknow ประเทศอินเดีย Nadwi เคยเป็นนักวิชาการที่ Oxford Centre for Islamic Studies, University of Oxford ปัจจุบันเป็นคนบตีวิทยาลัยอิสลามแห่งแคมบริดจ์ (Cambridge Islamic College)

เพศสภาพ (gender) หรือบทบาทความสัมพันธ์หญิงชายซึ่ง Mohamad Akram วิจารณ์การเคลื่อนตัวของ การเรียกร้องสิทธิสตรีและแนวคิดสตรีนิยมที่ขยายออกจากยุโรปและอเมริกา¹⁵ ซึ่งส่งผลให้นักวิชาการมุสลิมโดยเฉพาะผู้หญิงที่เติบโตในสังคมตะวันตกได้รับอิทธิพลทางความคิดจากการขยายตัวดังกล่าว ถึงแม้เขาออกตัวว่างานชิ้นนี้ไม่ได้เป็นงานในลักษณะที่เป็นการผลิตวาทกรรมสตรีศึกษา ('women's studies' discourse) ก็ตาม¹⁶

Mohammad Akram ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงมุสลิมและจำนวน “มุฮัลดิชาต” หรือผู้รู้ด้านวิชาการอะดิซที่เป็นผู้หญิงที่เดินทางไปยังมัสยิดและสถาบันการศึกษาต่างๆ เช่น ในแบกแดด ตามัสกัส ฮียิปต์ อินเดีย โมร็อกโก และสเปน เพื่อถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการ ศาสนา วินิจฉัยปัญหา และถกเถียงทางความคิดผ่านความรู้และจดจำอะดิซซึ่งนับเป็นหลักฐานของคำสอนที่สำคัญ มุฮัลดิชาตเชื่อมโยงความรู้ในคัมภีร์และศาสตร์แขนงอื่นเข้าด้วยกันนับตั้งแต่ยุคของภรรยาศาสตร์มุฮัมมัดหรือราว ค.ศ. 700 กระทั่งถึงช่วง ค.ศ. 1600 เป็นจำนวน 8,000 คน เช่น ในศตวรรษที่ 7 Umm al-Darda เป็นนักกฎหมายคนสำคัญ เธอเคยสอนที่มัสยิด Umayyad กรุงดามัสกัสและที่เยรูซาเลม เธอถ่ายทอด

¹⁵ ความรู้เกี่ยวกับการก่อเกิดและขยายตัวของแนวคิดสตรีนิยมแต่ละสาย คลื่นกระแส และกลุ่มแนวคิดได้รับการบันทึกและวิพากษ์วิจารณ์เป็นจำนวนมาก ในบทความนี้ผู้เขียนไม่ได้สำรวจและอภิปรายทฤษฎีสตรีนิยมและขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีเหล่านี้ บทความมุ่งให้นำหนักข้อถกเถียงของแนวคิดผู้หญิงในอิสลาม และชุมชนมุสลิมกับการปะทะสังสรรค์กับแนวคิดสตรีนิยม

¹⁶ Mohammad Akram Nadwi, *Al-Muhaddithat: the Women Scholars in Islam* (Oxford, London: Interface Publications, 2007), XI-XXII.

ความรู้ด้านฟิสิกส์¹⁷ ให้กับผู้ปกครองตามัสกัทและผู้ชายอีกเป็นจำนวนมากในมัสยิด พร้อมกับบ่มเพาะมาดเคียงข้างลูกศิษย์ผู้ชาย นอกจากนี้เรอมองว่าการได้อยู่ร่วมกับนักวิชาการและแลกเปลี่ยนความรู้เป็นการปฏิบัติภักดีต่อพระเจ้าที่ช่วยให้เกิดความสงบต่อจิตใจแบบหนึ่ง¹⁸

งานของ Mohammad Akram ถูกวิจารณ์โดยนักสตรีนิยมมุสลิมว่าสนับสนุนความพยายามในการกำหนดสถานะที่ “เหมาะสม” สำหรับผู้หญิง เช่น การแยกชั้นเรียนระหว่างหญิง-ชาย การลดบทบาททางการเมืองและสังคมของผู้หญิงจนทำให้สูญเสียพื้นที่สาธารณะในการปฏิบัติภักดีต่อพระเจ้าเช่นสถานะผู้พิพากษาและผู้สอนความรู้ทางวิชาการในมัสยิด โดยให้คำอธิบายว่าเพื่อให้ผู้หญิงมีเวลาในการทำความเข้าใจเนื้อหาของรายงานชะดิษอย่างลุ่มลึก ด้วยการปลดแอกความห่วงกังวลออกจากภารกิจในตำแหน่งหน้าที่การงาน¹⁹ เขาอภิปรายถึงสาเหตุที่มุฮัตติษัตถูกลดทอนบทบาทในการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้หลังศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมาว่าเนื่องด้วยเริ่มมีการจัดระบบการศึกษาอิสลามที่เป็นทางการ ฉะนั้น การศึกษาที่เป็นทางการในอดีตจึงกันผู้หญิงออกไปจากการเป็นศูนย์กลางของความรู้ศาสนา นอกจากนี้ Mohammad Akram ถูกวิจารณ์ว่าเขาไม่ใช่ นักวิชาการที่ให้การสนับสนุนพื้นที่ของความรู้ต่อผู้หญิง ทั้งยังตีความหลักคำสอนโดยผู้หญิงด้วยท่าทีโต้แย้ง กล่าวหาต่อ

¹⁷ ฟิสิกส์ มีความหมายโดยตรงว่าเป็นการทำความเข้าใจให้สมบูรณ์อย่างรอบด้าน ในที่นี้คือหลักการทำความเข้าใจบัญญัติของศาสนาหรือหลักนิติศาสตร์อิสลามที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม กฎเกณฑ์ทางสังคม และเกณฑ์ทางศีลธรรม

¹⁸ Ibid., 43, 81, 150 และ 266.

¹⁹ Carla Power, “A Secret History,” *Magazine*, <http://www.nytimes.com/2007/02/25/magazine/25wwInEssay.t.html> (accessed February 12, 2017).

นักสตรีนิยมทั่วไปและนักสตรีนิยมมุสลิมแบบเหมารวมในประเด็นที่ว่า ศาสนาอิสลามกดขี่ผู้หญิง รวมทั้งพยายามแสดงความให้เห็นว่า มุฮัลดิชาตเหล่านี้ไม่ใช่ นักสตรีนิยม²⁰

อย่างไรก็ตาม คุณค่าในการแสวงหาความรู้เชิงตัวบทในศาสนา บัญญัติ ความรู้เทววิทยาและประวัติศาสตร์ในการศึกษาเรื่อง *al-Muhaddithat: the Women Scholars in Islam* ของ Mohammad Akram ได้รับการชื่นชมจากนักวิชาการจำนวนมาก เนื่องจากงานเขียนของนักวิชาการหญิงมุสลิมหัวก้าวหน้าหลายคน เช่น Fatima Mernissi และ Kecia Ali²¹ ที่ใช้กรอบการศึกษาและนิยามความหมายสตรีนิยมอิสลาม (Islamic feminism) ที่ศึกษาเรื่องสถานะของผู้หญิงในอิสลามและสตรีนิยมในอิสลามที่แม้อ้างอิงตัวบทคำสอนด้วย แต่ไม่อาจแสวงหาข้อมูล

²⁰ Eren. "On Female Scholars (But Not Feminism): Reviewing Al-Muhaddithat," <http://www.patheos.com/blogs/mmw/2012/02/on-female-not-feminist-scholars-reviewing-al-muhaddithat/> (accessed February 12, 2017).

²¹ Fatima Mernissi นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาชาวโมร็อกโค เธอเขียนตำราวิชาการในภาษาฝรั่งเศสและได้รับการแปลเป็นภาษาต่างๆ เช่น หนังสือเรื่อง *Beyond the Veil: Male-Female Dynamics in a Muslim Society* (1975, 1985, 1987), *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Islam* (1992) และ *Women's Rebellion and Islamic Memory* (1993) เธอเสียชีวิตเมื่อ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2558 ส่วน Kecia Ali เป็นศาสตราจารย์ด้านศาสนศึกษาที่ผลงานตีพิมพ์จำนวนมากเกี่ยวข้องกับเพศสภาพ เพศวิถีในอิสลาม ศึกษาผ่านเอกสารทางประวัติศาสตร์ อัลกุรอานฮะดีษ และใช้มุมมองสตรีนิยม เช่น *Sexual Ethics and Islam: Feminist Reflections on Qur'an, Hadith, and Jurisprudence* (2016) และ *Marriage and Slavery in Early Islam* (2010).

จากเอกสารต้นฉบับได้ครอบคลุมมากทำงานของ Mohammad Akram²²

นอกจากงานของ Mohammad Akram ได้รับการกล่าวขานถึงความสามารถในการค้นคว้าแหล่งอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับสถานะความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดและตีความอิสลามจากชะติษของผู้หญิงมุสลิมเป็นจำนวนถึง 40 ชุดแล้ว ยังมีผลงานสำคัญอื่นๆ ที่ผู้เขียนอธิบายในลำดับต่อไป โดยจัดให้เป็นงานวิชาการอีกกลุ่มที่อธิบายความรู้ทางศาสนาและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมในมิติต่างๆ ที่ไม่ได้หลบหลีกการใช้มุมมองเพศสภาพและสตรีนิยมอิสลาม (gender and Islamic feminism) วิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจสถานะทางเพศในอิสลามและผู้หญิงมุสลิม หรือไม่ได้เกลียดกลัว “feminist” ในฐานะที่ถูกเปรียบเทียบว่าเป็นยาพิษของโลกตะวันตกที่คอยกัดกร่อนมุสลิมให้ตกต่ำและหันเหออกห่างจากศาสนา (Westoxication/ *gharbzadegi*)²³

²² James Piscatori ศาสตราจารย์ด้านอิสลามศึกษาแห่งมหาวิทยาลัย Oxford ให้ความเห็นใน *Cambridge Islamic Sciences Worldwide*. “Why is “women” The #1 issue Islam is questioned?,” <http://www.cambridgeislamicsciences.com/2011/04/> (accessed February 12, 2017).

²³ การสร้างภาพแทนโลกตะวันตกผ่านภาพลักษณ์และเพศวิถีของผู้หญิงเป็นยุทธศาสตร์การได้กลับของกลุ่มแนวคิดอัสตังค์คตินิยมหรือตะวันตกนิยม (Occidentalism) ช่วงปฏิวัติอิหร่าน (1979) แนวคิดเกลียดกลัวและต่อต้านตะวันตก (*gharbzadegi*) ถูกใช้เป็นเครื่องมือโดยกลุ่มนิยมอิสลาม (Islamism) ที่ดำเนินไปพร้อมกับการกำหนดค่านิยมที่ตีของหญิงมุสลิม เช่น การสวมชุดคลุมมิดชิดปกปิดทุกส่วนของร่างกาย (*chador*) คือ สัญลักษณ์ของหญิงที่สูงส่งในทางศีลธรรม ดังนั้น สตรีนิยมจึงเป็นสิ่งที่ไม่นำพาสังคมหน้าซ้ำจะทำให้ประเทศชาติตกต่ำ นอกจากนี้ ร่างกายของผู้หญิงยังถูกตีความว่าเป็นบ่อเกิดของความชั่วร้ายและสร้างความสับสนอลหม่านให้กับคนในสังคมอื่นเนื่องจากการยั่วยุการมรณฆาตจากการเผยแพร่ของหญิง คำอธิบายเช่นนี้มีนัยที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงการสร้างสังคมผ่านผู้หญิงที่ตรงข้ามกับประเทศในฝั่งตะวันตก ผู้หญิงตะวันตกถูกกำหนด

3. แนวคิดสตรีนิยมอิสลาม

ประวัติศาสตร์ของมโนทัศน์ว่าด้วยการศึกษาประเด็นผู้หญิงและแนวคิดสตรีนิยมที่ขยายมายังสังคมมุสลิมแสดงให้เห็นถึงการไหลเวียนของความคิดและการตอบโต้อำนาจที่กำหนดทิศทางสังคมและการเป็นอยู่ของผู้คน เป็นที่เข้าใจกันว่าการพัฒนาของแนวคิดและการนิยามความหมายของสตรีนิยมเป็นภาษาที่ใช้ในโลกตะวันตก เช่น ปรากฏในงานของ Hubertine Auclert ที่เขียนลงวารสาร *La Citoyenne* ช่วงทศวรรษ 1880 เพื่อวิพากษ์อำนาจในการครอบงำสังคมของผู้ชายและเรียกร้องเพื่อปลดปล่อยเสรีภาพและสิทธิเหนือตนเองของผู้หญิงในช่วงปฏิวัติฝรั่งเศส²⁴ ทั้งให้ความหมายต่อสำนึกและอุดมการณ์ในการเรียกร้องความเป็นธรรม ตลอดจนเกิดการตั้งคำถามกับความหมายของผู้หญิงที่ถูกต้องโดยจารีต ศาสนา และรัฐอันเนื่องมาจากเหตุแห่งความเป็นเพศหญิง ความแตกต่างและการแตกย่อยของแนวคิดสตรีนิยมในสังคมยุโรปและอเมริกา เกิดข้อถกเถียงเกี่ยวกับการนิยาม การเลือกใช้คำ และการอิงแอบความหมายกับบริบทของสังคม

Karen Offen นักประวัติศาสตร์อเมริกันศึกษาเปรียบเทียบการนิยามความหมายและท่าทีในการอธิบายพัฒนาการของแนวคิดสตรีนิยมในยุโรปกับสหรัฐอเมริกาพบว่า คนยุโรปให้ความสนใจวิเคราะห์

ให้มีภาพลักษณ์ของผู้ที่เต็มไปด้วยเสรีภาพอันไร้ขอบเขตทางศีลธรรม

²⁴ Claire Goldberg Moses, *French Feminism in the Nineteenth Century* (Albany: State University of New York Press, 1984), 207-213. และ Gay L. Gullickson, "Review of French Feminism in the Nineteenth Century/ Feminists and Suffragists: The British and French Experiences by Claire Goldberg," *Feminist Studies* 15, no. 3 (December, 2012): 591-602.

แยกแยะความแตกต่างและความเป็นหญิงในกรอบการอภิปรายที่เกี่ยวข้องกับความสมบูรณ์ในฐานะผู้ชายและผู้หญิง²⁵ Offen พบข้อสรุปเบื้องต้นว่าด้วยการเริ่มใช้คำว่าสตรีนิยม (feminism) ในยุโรปเมื่อศตวรรษที่ 20 หรือก่อนหน้านั้น มีการใช้คำว่า féminisme ในฝรั่งเศสช่วงศตวรรษที่ 19 ซึ่งมีความหมายพ้องกับคำว่า การปลดปล่อยผู้หญิง (women's emancipation) ในขณะที่ในสหรัฐอเมริกายังไม่ปรากฏการใช้คำว่าสตรีนิยมอย่างแพร่หลายภายในช่วงก่อนทศวรรษ 1910 การเรียกใช้คำรวมถึงการเรียกว่าบุคคลใดเป็นนักสตรีนิยมของชาวอเมริกันส่วนใหญ่เกิดในฝ่ายของผู้เห็นต่างกับการต่อสู้ของผู้หญิงและผู้ที่เฝ้ามองการต่อสู้ของกลุ่มผู้หญิง

นัยที่ Offen นำเสนอให้นำหน้ากับการวิเคราะห์นิยามและความหมายของคำที่ต้องการสื่อสารกับสังคม เธอเสนอว่าสตรีนิยมในสายตาของชาวอเมริกัน คือ สิทธิสตรี (rights of women) มากกว่าการนิยามว่าเป็นสิทธิที่เท่าเทียมกับผู้ชาย (rights equal to those of men) ในขณะที่จุดยืนของนักสตรีนิยมฝรั่งเศสถูกส่งต่อมาพร้อมกับการมีส่วนร่วมในการปลดปล่อยสังคมสู่เสรีภาพในช่วงการปฏิวัติฝรั่งเศส นอกจากนี้ การต่อสู้และนิยามความหมายสตรีนิยมสัมพันธ์กับบริบทของการให้คุณค่าต่อแนวคิดทางสังคมและการเมือง ตลอดจนจุดยืนในการต่อสู้ทางความคิดเพื่อแสดงตัวตนที่แยกย่อยอย่างเด่นชัดยังได้ดำเนินการผ่านงานเขียน ผลงานตีพิมพ์ และการจัดตั้งองค์กรผู้หญิงอีกด้วย²⁶

²⁵ Karen Offen, "Defining Feminism: A Comparative Historical Approach," *Journal of Women in Culture and Society* 4, No. 1 (1988): 119-157.

²⁶ งานเขียนของ Karen Offen แสดงถึงรูปแบบย่อยที่แตกตัวออกอย่างมากมายของแนวคิดสตรีนิยมฝรั่งเศสในปลายศตวรรษที่ 19 ดู Karen Offen,

เหตุนี้ การกำหนดเรียกและจัดประเภทกลุ่มองค์กร รวมทั้งแนวคิดสตรีนิยมมีมุมมองที่แตกต่างกันออกไป เช่น นักสตรีนิยมสายสังคมนิยม (socialist feminists) นักสตรีนิยมชาย (male feminists) และนักสตรีนิยมคริสเตียน (Christian feminists)²⁷ เป็นต้น การกระจายตัวของนิยามแนวคิดสตรีนิยมในยุโรปและอเมริกาจึงครอบคลุมตั้งแต่ความหมายเรื่องการลดทอนความทุกข์ยากของผู้หญิง ความตระหนักต่อการถูกกดขี่ของผู้หญิง การเรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศเพื่อเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของความเป็นพลเมืองทางการศึกษา การมีส่วนร่วมทางการเมือง การถือครองทรัพย์สิน และการจ้างงาน รวมถึงการปลดปล่อยผู้หญิงให้เป็นอิสระจากการครอบงำของระบบสังคมที่กำหนดอำนาจนำโดยชาย ตลอดจนเรียกร้องต่อสังคมให้คำนึงถึงความเสมอภาคระหว่างเพศและเคารพตัวตนของผู้หญิง

ในขณะที่ สตรีนิยมอิสลาม (Islamic feminism) บังเกิดขึ้นท่ามกลางการต่อสู้ทางความคิดและปลดแอกจากอำนาจอาณานิคมตะวันตก Margot Badran นักเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมระหว่างเพศชาวอียิปต์ให้นิยามสตรีนิยมอิสลามว่าหมายถึงแนวคิดเชิง

“De-population, Nationalism, and Feminism in Fin-de-siecle France,” *American Historical Review* 89, no. 3 (June 1984): 654.

²⁷ กระนั้นก็ตาม ข้อเสนอของ Offen ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักในเรื่องประวัติศาสตร์การให้ความหมายสถานะแนวคิดสตรีนิยมในตะวันตก Nancy F. Cott ได้กลับงานของ Offen หนึ่งปีให้หลังจากบทความของ Offen ถูกตีพิมพ์ถึงการผูกโยงความสัมพันธ์แนวคิดสตรีนิยมเข้ากับการตัดสินใจส่วนตัวของผู้หญิง (women's autonomy) ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดแบบเสรีนิยม ความเป็นปัจเจกชน และการตระหนักถึงสิทธิ ดู Nancy F. Cott, “Comment on Karen Offen's Defining Feminism: A Comparative Historical Approach,” *Journal of Women in Culture and Society* 15, no. 1 (1989): 203-205.

วาทกรรมและปฏิบัติการที่กำกับด้วยกระบวนทัศน์อิสลาม²⁸ แนวคิดสตรีนิยมอิสลามปรากฏในช่วงที่สังคมมุสลิมมีความตื่นตัวกับขบวนการอิสลามนิยม (Islamist movement) ที่เป็นเครื่องมือในการต่อต้านระบบคุณค่าของโลกตะวันตกซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางการวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักหน่วงของนักคิดและนักเคลื่อนไหวสตรีนิยมอิสลามที่มีต่อทั้งกลุ่มนักการศึกษามุสลิมผู้ยึดโยงกับอุดมการณ์ชายนิยมหรือปิตาธิปไตย และขบวนการสตรีนิยมสากลของคนขาวในโลกตะวันตก

ช่วงทศวรรษ 1920 มีการกำหนดคำว่า *nisa'yya* ในภาษาอาหรับเพื่อใช้สื่อสารในกลุ่มนักเขียนและนักเคลื่อนไหวในอียิปต์เพื่อปกป้องคุ้มครองและเรียกร้องสิทธิผู้หญิงจากความอยุติธรรมทุกรูปแบบ ในห้วงเวลาใกล้เคียงกันเกิดการนิยามศัพท์และความหมายของสตรีนิยมในอีกหลายพื้นที่ตามบริบทของสังคมนั้นๆ²⁹ Badran พบว่าช่วงกลางทศวรรษ 1990 เกิดการขยายตัวของกระแสการเรียกร้องสิทธิผู้หญิงมุสลิมที่เลือกใช้คำว่าสตรีนิยมมุสลิมและสตรีนิยมอิสลาม อียิปต์ถือเป็นประเทศแรกที่มีการอธิบายสิทธิสตรีมุสลิมผ่านการเลือกใช้คำในทัศน์และคำนิยามใกล้เคียงกับยุโรปและสหรัฐอเมริกา รวมทั้งมุสลิมที่ย้ายถิ่นฐานไปตั้งรกรากในอเมริกาและยุโรปที่มาจากประเทศในแถบเอเชียใต้และแอฟริกา เช่น ปรากฏใช้คำว่าสตรีนิยมอิสลาม (Islamic feminism) ในงานเขียนของ Asma Barlas และ Amina Wadud

²⁸ Margot Badran, "Islamic Feminism: What's in a Name?," *Al-Ahram Weekly Online* 569, (2002): 17-23. <http://weekly.ahram.org.eg/2002/569/cu1.htm> (accessed February 19, 2017).

²⁹ Margot Badran, *Feminism in Islam: Secular and religious Convergence* (Oxford: Oneworld, 2009), 107-128.

นอกจากนี้ คำว่าสตรีนิยมอิสลามถูกกล่าวถึงในงานเขียนของนักคิดมุสลิมสำคัญๆ หลายคนตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1990-2000 เช่น Mai Yamani นักวิชาการชาวซาอุดีอาระเบียเลือกใช้คำว่าสตรีนิยมอิสลามเมื่อปี 1996 ในหนังสือ *Feminism and Islam*³⁰ ในขณะที่ Nilüfer Göle ใช้คำเดียวกันนี้เพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ในตุรกีในหนังสือ *The Forbidden Modern*³¹ และที่แอฟริกาใต้ Shamima Shaikh นักกิจกรรมทางสังคมรณรงค์ใช้คำว่าสตรีนิยมอิสลามอยู่บ่อยครั้งในงานเขียนและเวทีปราศรัย³²

Ziba Mir-Hosseini ผู้สนับสนุนการปฏิวัติอิหร่าน และ Sanam-Vakil พบว่า คำว่าสตรีนิยมอิสลามถูกใช้อย่างกว้างขวางในวารสาร *Zanan* เมื่อปี 1992³³ Mir-Hosseini แสดงความเห็นว่าเป็นความไม่ตั้งใจหรือไม่ได้อยู่ในแผนงานของรัฐบาลอิหร่านหลังการปฏิวัติอิสลามปี 1979 ที่ได้สร้างพื้นที่ถกเถียงเรื่องสิทธิผู้หญิงในกฎหมายชารีอะห์ขึ้นอันส่งผลต่อการส่งเสียงและตั้งคำถามของนักสตรีนิยม

³⁰ Mai Yamani, ed. *Feminism and Islam; Legal and Literary Perspectives* (New York: New York University Press, 1996), 3.

³¹ Nilüfer Göle, *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling* (Ann Arbor Michigan: University of Michigan Press, 1996), 81-124.

³² Georgina Jardim, "Muslim Women against Apartheid: Muslim Women for Universal Values," *The Journal of Scriptural Reasoning* 14, no. 1 (June 2015): 1-15.

³³ ZibaMir-Hosseini, *Marriage on Trial: Islamic Family Law in Iran and Morocco* (London: I.B. Tauris, 2000), 8-19. และ Sanam Vakil, *Women and Politics in the Islamic Republic of Iran: Action and Reaction* (New York: Continuum, 2011), 121.

อิสลาม คนเหล่านี้เห็นว่าการปกครองด้วยกฎหมายอิสลามคือการกำกับอำนาจเหนือเพศหญิงผ่านการออกแบบโดยชายและผู้มีอำนาจในนามศาสนาซึ่งแนวทางชารีอะหะมีมีความย้อนแย้งกับแนวคิดอิสลามนิยมในอิหร่านราวกับว่าแนวคิดสตรีนิยมอิสลามที่พัฒนาขึ้นจากการถกเถียงเปรียบเสมือนบุตรที่ไม่เป็นที่ต้องการของรัฐ การพูดถึงความหมายของสตรีนิยมอิสลามและสตรีนิยมมุสลิมในยุคนี้จึงเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในพื้นที่สาธารณะ นักเรียกร้องสิทธิสตรีเชื่อว่ากฎหมายแบบที่ถืออำนาจชายเป็นสำคัญ (patriarchal laws) และได้รับการปกป้องโดยรัฐคือการทำให้อิสลามบิดเบี้ยวและอยุติธรรม ผู้หญิงจึงเริ่มตั้งคำถามกับความยุติธรรมของตัวบทกฎหมายที่รัฐผูกขาดเอกสิทธิ์ในการตีความที่ส่งผลกระทบต่อทั้งชีวิตส่วนตัวและสาธารณะ³⁴ ฉะนั้นจุดยืนของสตรีนิยมอิสลามอิหร่านจึงตั้งคำถามกับอำนาจรัฐที่พยายามลดทอนสิทธิผู้หญิงที่ปรากฏอยู่ในตัวบทของคัมภีร์

นักสตรีนิยมอิสลามให้ความสำคัญกับหลักการศาสนาในคัมภีร์อัลกุรอานและเชื่อว่าเป็นคำรัสของพระเจ้าที่ทุกคนสามารถเข้าถึงทั้งนำมาอ่านพิจารณาใหม่ได้ (re-reading) แต่ไม่ใช่ยุทธศาสตร์การปฏิเสธหลักการศาสนาแบบนักสตรีนิยมบางกระแสในตะวันตกที่เห็นว่าศาสนาเป็นหนึ่งในมรดกของระบบปีตารีปไตย รวมทั้งการตีความใหม่ (re-interpretation) ตามวิธีการของนักคิด นักการศาสนา นักวิชาการด้านนิติศาสตร์อิสลามสายอิสลามนิยมที่ตีความหลักคำสอนแล้วกำหนด

³⁴ Ziba Mir-Hosseini, "Islamic Family Law and Social Practice: Anthropological Reflections on the Terms of the Debate," In Siegfried Hass ed., *Family Law and Religion: Debates in the Muslim World and Europe and their Implications for Co-operation and Dialogue* (Vienna: Association for the Middle East Hammer Purgstall, 2009), 37-48.

สร้างตัวบทกฎหมาย Omaima Abou-Bakar ศาสตราจารย์ด้านวรรณคดี เปรียบเทียบและผู้ก่อตั้ง Women and Memory Forum³⁵ อธิบายว่า สตรีนิยมอิสลามมีความพยายามอย่างต่อเนื่องในการไม่ตีความ (un-interpret) ข้อเขียนในอดีตที่มีอคติทางเพศสภาพ (past gender biased readings) โดยการเสนอมุมมองทางเลือกใหม่ที่มุ่งปกป้องความยุติธรรม และความเสมอภาคอันปรากฏอยู่แต่เดิมในหลักคำสอนอิสลาม เธอวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสำเร็จของนักสตรีนิยมในการกระทำต่อหรือไม่กระทำการโต้ตอบแนวทางแบบปีศาจไปเลย³⁶

อย่างไรก็ดี ยังมีข้อถกเถียงในเรื่องการนิยามความหมายและ อธิบาย “การอ่าน” ในแง่มุมที่ต่างกันระหว่างกลุ่มผู้เชื่อว่าตนปกป้อง สิทธิเพื่อผู้หญิงตามหลักการอิสลามกับกลุ่มที่อธิบายตนเองว่าเป็นนัก สตรีนิยมอิสลามซึ่งมีทั้งผู้หญิงและชายในทั้งสองค่าย เช่น Hasan Turabi เป็นนักวิชาการศาสนาที่มีอิทธิพลในการชี้นำความคิดทางการ เมืองและสังคมชูดาน เมื่อเข้าร่วมขบวนการภราดรภาพมุสลิมเขาให้คำ ปรีกษาในการตีความหลักคำสอนอิสลามและมุ่งอธิบายซารีอะห์ใน ความหมายใหม่ที่ไม่ใช่หลักทางนิติศาสตร์ แต่ซารีอะห์ คือ แนวทางใน การใช้ชีวิต Turabi วิเคราะห์ตัวตนของผู้หญิง (women’s agency) ว่า

³⁵ Women and Memory Forum (WMF) ก่อตั้งเมื่อปี 1995 โดยกลุ่ม นักวิชาการและนักกิจกรรมชาวอาหรับเพื่อพัฒนาความรู้ผ่านงานวิจัยงานรณรงค์ ด้านสิทธิสตรี และเสริมศักยภาพผู้หญิงอาหรับ ดูรายละเอียดใน “Women and Memory Forum 1995-2015” <http://www.wmf.org/en/> (accessed February 22, 2017).

³⁶ Omaima Abou-Bakr, “What’s Done Can be Un-Done: Un-Interpreting Gender-Hierarchy in Quranic Exegesis,” (paper presented at the 12th Mediterranean Research Meeting, Florence, Italy, 2011).

ศาสนาอิสลามไม่ได้กำกับหรือผูกติดตัวตนผู้หญิงไว้กับอำนาจการควบคุมของผู้ชาย³⁷ เขาชี้ให้เห็นถึงตัวอย่างจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ยุคต้นของการประกาศอิสลามถึงบทบาทผู้หญิงในพื้นที่ทางการเมือง การตัดสินใจมีคู่สมรสและยุติการครองคู่หรือหย่าร้างได้ด้วยตนเอง และการทำกิจกรรมในที่สาธารณะระหว่างหญิง-ชายร่วมกัน 'ไม่เป็นสิ่งที่ขัดกับซารีอะห์ เป็นต้น นอกจากนี้ Turabi ยังเสนอให้ปฏิรูปกฎหมายซารีอะห์³⁸ เนื่องจากเห็นว่าการตีความศาสนาในแต่ละยุคต้องปรับให้สอดคล้องกับจิตวิญญาณในกาลสมัยนั้นๆ

แม้ Turabi ถูกมองว่าเป็นนักการศาสนาหัวก้าวหน้า เสนอแนวทางอธิบายสิทธิสตรีในอิสลามมากกว่าบทบาทที่ผูกติดกับพื้นที่บ้าน และให้ความสำคัญกับตัวตนของผู้หญิง โดยสนับสนุนให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม แต่นักสตรีนิยมอิสลาม เช่น Asmar Barlas เห็นว่า Turabi เลือกอธิบายตัวตนและสิทธิของผู้หญิงแค่บางแง่มุม ไม่ได้เรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศสภาพในทุกมิติ Barlas ได้แย้งความคิดของ Turabi รวมทั้งข้อเสนอดังกล่าวด้วยเรื่องตัวตนของผู้หญิงต่างไปจากที่ Turabi มองว่าผู้ชายเป็นผู้มอบและหยิบยื่นโอกาสให้ผู้หญิงได้แสดงตัวตนและเรียกร้องสิทธิ Barlas ได้เสนอว่า สตรีนิยมอิสลาม คือเรื่องของสิทธิความเท่าเทียมทางเพศและการเข้าถึงความยุติธรรมทางสังคม สิทธิเป็นสิ่งที่อยู่กับทุกคน เกิดจากความเข้าใจและเชื่อในหลักการของอัลกุรอานที่ให้ความยุติธรรมเสมอภาค และให้สิทธิในการดำรงชีวิต

³⁷ Hasan al-Turabi, "Women in Islam and Muslim Society," *The American Muslim* 2, no. 6, (April-June 1993).

³⁸ Hasan al-Turabi, *The Renewal of Islamic Thinking [Tajdid al-Fikr al-Islam]* (Jeddah: Al-Dar alSu'udiya li al-Nashrwa al-Tawzi'. 1987), 38-39.

ทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและสาธารณะ³⁹

4. สถานะของคำอธิบาย เกี่ยวกับผู้หญิงมุสลิมในสังคมไทย

ผู้เขียนเกริ่นไว้ในตอนต้นของบทความถึงแหล่งข้อมูลเรื่องสถานะผู้หญิงมุสลิมในไทยหรืองานตีพิมพ์ภาษาไทย บางส่วนเป็นหนังสือแปลจากภาษาอาหรับ อังกฤษ และมลายู โดยรวมเน้นอธิบายเรื่องผู้หญิงมุสลิมในบทบาทการเป็นหญิงที่ดีและคุณสมบัติของผู้หญิงที่ควรค่าแก่การเลือกเป็นคู่ครอง การเป็นภรรยาที่ดี วิธีการสร้างความพึงพอใจต่อสามี การสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะและปกปิดร่างกายของผู้หญิง⁴⁰ นอกจากนี้

³⁹ Asma Barlas, "The Qur'an, Sexual Equality, and Feminism," (lecture, University of Toronto, January 12, 2004). นอกจากนี้ยังปรากฏตัวอย่างการใช้อำนาจรัฐการบังคับใช้กฎหมายปี 1929 ของประเทศอียิปต์ว่าด้วยการหย่าร้างและการมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน ข้อถกเถียงของนักสตรีนิยมมุสลิม Nawal al-saadawi วิพากษ์โครงสร้างกฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกที่ยอมรับอำนาจชายนิยม (patriarchy) เนื่องจากกฎหมายดังกล่าวมีรากฐานการตีความหลักการศาสนาจากกลุ่มนักวิชาการมุสลิมในอดีต ได้แก่ Ibn Taimiyah และ Ibn al-qayyim ดูเพิ่มเติมใน Dunya Maumoon, "Gender Activism and the Islamic Revival," (Master of Philosophy thesis, University of London, 1995), 103 .

⁴⁰ เช่น หนังสือที่เน้นคำสอนการจัดการร่างกายของผู้หญิง และตั้งคำถามกับการตรวจสอบคุณสมบัติการเป็นหญิงมุสลิมที่ดี ได้แก่ *การรอดโคม* เป็นหนังสือแปลจากภาษาอาหรับตระกูล เช่น หนังสือที่เน้น (التبرج) โดยสำนักพิมพ์ ส. วงศ์เสงี่ยม. ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์, Syed Mutawalli ad-Darsh, ฮิญาบหรือนิกอบ (Hijab or Niqab), แปลโดย บรรจง บินกาซัน, (กรุงเทพฯ: อัล อะมีน, 2555). และ ชัยคุ มุห์หมัด ศอลิห อัล-มนัจญิด, *โลกของผู้หญิง*, แปลโดย กฤติยา เพศยนาวิน (กรุงเทพฯ: นิตวีดา, 2555). เล่มสุดท้ายผู้เขียนค่านิยมคือนายกสมาคมยุวมุสลิม

นี้ การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเรื่องผู้หญิงที่ถูกย่อยตีความ และคัดสรร โดยผู้รู้และนักการศาสนาซึ่งส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาในโลกมุสลิม ขณะที่หลักฐานทางวิชาการศาสนาเช่นนี้ปฏิเสธแนวคิดกระแสการเรียกร้องสิทธิสตรีสากล เนื่องด้วยเห็นว่าข้อเสนอในกรอบดังกล่าวมีเบื้องหลังความคิดและชุดคำอธิบายตามโลกทัศน์ที่แตกต่างไปจากศาสนาอิสลาม อาทิ โลกทัศน์แบบทุนนิยม คริสเตียน ตะวันตก และสิทธิสตรีที่ปฏิเสธความเชื่อในพระเจ้า การปฏิเสธแนวคิดกระแสการเรียกร้องสิทธิสตรีสากลนี้หมายรวมไปถึงการไม่เรียกและไม่นับว่าตนเองอยู่ในกระแสของการเป็นนักสตรีนิยมหรือ feminist⁴¹

ในส่วนของเสนอแนวคิดอิสลามกับเพศสภาพและเพศวิถีของนักสตรีนิยมมุสลิมที่ใช้วิธีวิทยาทางสังคมศาสตร์ ความรู้ด้านสตรีศึกษา และเทววิทยาก็การตีความใหม่ไม่เป็นที่นิยมนำมาศึกษาด้วยเกรงว่าอาจทำให้ละทิ้งศาสนา หรือเกิดความผิดพลาดต่อหลักความเชื่อหรืออากีดะห์ (aqida) อันเป็นความศรัทธาขั้นรากฐานในอิสลาม บรรดานักคิดและนักเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรีในอิสลาม และผู้นิยามตนว่าเป็น Islamic feminist ตามที่ผู้เขียนอธิบายไว้ในตอนต้นนั้น นักการศาสนามุสลิมในไทยและอีกหลายประเทศตั้งข้อสงสัยกับวิธีการเรียนรู้

แห่งประเทศไทย.

⁴¹ Amporn Marddent, "Notions of Gender and Muslim Women in Thailand," (paper Presented at International Workshop on New Approaches to Gender and Islam: Translocal and Local Feminist Networking in South and Southeast Asia, Institute of Asian and African Studies Humboldt University Berlin, 29-30 April 2011). และ Amporn Marddent, "Religious Piety and Muslim Women in Thailand," in Susanne Schröter, ed., Gender and Islam in Southeast Asia (Leiden, Boston: Brill, 2013), 241-265.

เพื่ออ่านใหม่ (re-reading) โดยเฉพาะงานของ Sisters in Islam (SIS) ซึ่งเป็นกลุ่มนักเคลื่อนไหวสตรีนิยมอิสลามในมาเลเซีย

Sisters in Islam หรือ SIS ให้ความสนใจการตีความหลักการศาสนาที่ส่งผลให้เกิดปัญหาการละเมิดความเป็นธรรมและสิทธิผู้หญิง⁴² วรรณกรรมสร้างความเท่าเทียมกันในสังคมที่ใช้กฎหมายอิสลาม ครอบครัวยุคใหม่ และมรดก กระทั่งขยายเป็นเครือข่ายขบวนการสตรีนิยมอิสลามสากล (MUSAWAH)⁴³ นอกจากนี้ SIS ขยายการทำงานเพื่อวรรณกรรมและเชิญชวนให้นักวิชาการมุสลิมที่สอนในสถาบันอุดมศึกษาชั้นสูงและนักกิจกรรมในภาคใต้ของไทยเข้าร่วมอบรมและประชุมตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1990⁴⁴ หนึ่งในผู้ก่อตั้งที่เป็นนักวิชาการและนักสตรีนิยมอิสลามคือ Amina Wadud

⁴² ตัวอย่างเอกสารที่ SIS ใช้เผยแพร่และวรรณกรรม คือ Sisters in Islam and Yasmin Masidi, *Are Muslim Men allowed to beat their Wives?* (Selangor: Micom, 2009).

⁴³ MUSAWAH. <http://www.musawah.org> (accessed February 28, 2017).

⁴⁴ หลังยุค ค.ศ. 2000 ผู้เขียนเข้าอบรมและประชุมในงานที่จัดโดย SIS และงานอื่นๆ ที่มีตัวแทนรวมทั้งผู้ก่อตั้ง SIS เป็นตัวแทนการนำเสนองาน SIS เป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่ส่งเสริมสิทธิสตรีตามกรอบแนวคิดอิสลามและสิทธิมนุษยชนสากล SIS วิพากษ์วิจารณ์นโยบายและแนวการทำงานของรัฐบาลมาเลเซียและองค์กรศาสนาที่ตีความหลักคำสอนละเมิดสิทธิผู้หญิง ดู Ong, Aihwa, "Strategic Sisterhood or Sisters in Solidarity? Questions of Communitarianism and Citizenship in Asia," *Indiana Journal of Global Legal Studies* 4: no.1 (1996): 107-135.

ปัจจุบัน Wadud เป็นนักวิชาการอิสระชาวอเมริกันเชื้อสายแอฟริกัน ก่อนหน้านี้เธอเคยเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาและมาเลเซีย ผลงานที่โดดเด่น เช่น *Inside the Gender Jihad: Women's Reform in Islam* (2006) และ *Qur'an and Woman Rereading: the Sacred Text from a Woman's Perspective* (1999) นับเป็นงานเขียนที่ว่าด้วยการตีความหลักการศาสนาจากมุมมองและประสบการณ์ของผู้หญิง ตลอดจนนำเสนอความคิด "ญีฮาด" หรือต่อสู้กับความอ่อนแออย่างเด็ดเดี่ยวในทางศาสนามาเป็นแกนกลางในการรื้อฟื้นอำนาจและสถานภาพผู้หญิงมุสลิม เธอถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นผู้ทำลายอิสลาม ใช้แนวคิดเสรีนิยมตะวันตกอธิบายบทบาทหน้าที่และพื้นที่ระหว่างเพศ กระทั่งถูกกล่าวหาว่าเป็นคนนอกกรี๊ด โดยเฉพาะเมื่อครั้งที่เธอนำกล่าวคุฏบะห์หรือธรรมเทศนาในกรุงเคปทาวน์เมื่อปี 1994 และเป็นผู้นำละหมาดวันศุกร์ในนครนิวยอร์กเมื่อปี 2005⁴⁵

⁴⁵ ดู Farid Esack, *Qur'an, Liberation and Pluralism: An Islamic Perspective of Interreligious Solidarity against Oppression* (Oxford: Oneworld, 1997).; Nina Hoel, "Sexualising the Sacred, Sacralising Sexuality: An Analysis of Public Responses to Muslim Women's Religious Leadership in the Context of a Cape Town Mosque," *Journal for the Study of Religion* 26, No. 2 (2013): 25-42.; Juliane Hammer, *American Muslim Women, Religious Authority, and Activism: More than a Prayer* (Austin: University of Texas Press, 2012).; Fath Al Banna 5, no.7:1475-1480, quoted in Nevin Reda, "Women in the Mosque: Historical Perspectives on Segregation," *American Journal of Islamic Social Sciences* 21, no. 2 (Spring 2004): 91.; Syed Ameer Ali, *A Short History of the Saracens: Being a Concise Account of the Rise and Decline of the Saracenic Power and of the Economic, Social and Intellectual Development of the Arab Nation from the Earliest Times to the Destruction of Bagdad, and the Expulsion of the Moors from Spain* (London:

โดยทั่วไปชุมชนมุสลิมไม่ยอมรับและไม่อนุญาตให้ผู้หญิงเป็นผู้นำละหมาดวันศุกร์ นำกล่าวธรรมเทศนาหรือคุฏบะห์ และนำละหมาดที่กระทำร่วมกันทั้งหญิงและชาย อย่างไรก็ตาม Amina และนักสตรีนิยมอิสลามหลายคนใช้การอ้างอิงหลักฐานทางประวัติศาสตร์เมื่อครั้งศาสดามุฮัมมัดมอบหมายให้ Umm Waraqah หญิงผู้มีความรู้กล่าวอะซานหรือเรียกผู้คนให้มาละหมาดที่มีสยิดนะบะวีเย์ นครมะดีนะห์⁴⁶ ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญที่ศาสดามุฮัมมัดตั้งรกรากและก่อตั้งชุมชนพร้อมวางระเบียบสังคมใหม่หลังจากลี้ภัยจากบ้านเกิดคือ นครเมกกะห์ อย่างไรก็ตาม การนำละหมาดยังคงเป็นข้อถกเถียงระหว่างกลุ่มนักการศานากับนักเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรี โดยตั้งคำถามว่า Umm Waraqah นำละหมาดด้วยหรือไม่หลังจากที่เธอได้รับมอบหมายให้อะซาน หรือเธอนำละหมาดเฉพาะกลุ่มผู้หญิง⁴⁷

Macmillan, 1916), 196.

⁴⁶ Mahmood Ahmad Ghadanfar, "Umm Waraqah bint 'Abdullah bint Harith Al-ansariyah (May Allah be pleased with her)," in *Great Women of Islam: Who Were Given the Good News of Paradise*, trans. by Jamila Muhammad Qawi, revised by Sheikh Safiur-Rahman Al-Mubarakpuri, edited by Muhammad Ayub Sapra and Muhammad Farooq (Riyadh, Saudi Arabia: Darussalam, 2001), 259-261.; Zaid Shakir, "Examination of the Issue of Female Prayer Leadership," *A Voice of the Muslim Ummah* 17, no.5 (May 2005): 11-15.; Anne J.F. Dijk, "Modern Discussion about Women-led Prayers in Islam: Contemporary Perspectives in the Debate of Imama and the Use of Usulul Fiqh," (Master thesis, Religious Studies, 2012).

⁴⁷ นอกจากนี้ยังมีคำประกาศข้อวินิจฉัยทางศาสนาหรือฟัตวา (*fatwa*) และบรรยายว่าด้วยการนำละหมาดของผู้หญิง เช่น Hamza Yusuf, "Women Leading Prayer & Ibn Taymiyyah," <https://www.youtube.com/watch?v=x45ysEfSuX-0> (accessed March 2, 2017) เป็นส่วนหนึ่งของการบรรยายในหัวข้อ "Rethinking

สำหรับข้อเสนอที่กลุ่มนักสตรีนิยม Sister in Islam (SIS) ใน มาเลเซียและเครือข่ายนักสตรีนิยมมุสลิมได้พยายามขยายความเข้าใจ เรื่องความเสมอภาคทางเพศกลับไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานร่วมกับนักวิชาการมุสลิมและนักการศึกษาทั้งชายและผู้หญิงในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชายแดนภาคใต้ เนื่องด้วยแนวคิด อิสลามนิยมและจารีตนิยมยังคงเป็นรากฐานความคิดที่เข้มแข็งในพื้นที่⁴⁸ คำอธิบายเรื่องผู้หญิงมุสลิมกับประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิ หน้าที่ บทบาท และอื่นๆ ได้รับการถ่ายทอดโดยกลุ่มนักการศึกษาและนักวิชาการหญิงมุสลิมในไทยที่ได้รับการยอมรับในฐานะผู้รู้ในชุมชน โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีกระจายอยู่เป็นจำนวนมากในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตลอดจนพื้นที่อื่นๆ ของประเทศ รวมทั้งวิทยาลัยอิสลามและมหาวิทยาลัยอิสลาม

Islamic Reform” ปี 2010 ที่ Oxford University Islamic Society Sheldonian Theatre University of Oxford หรือ Amina Wadud - Fatwa About Friday Prayers <http://maniacmuslim.ipbhost.com/index.php?/topic/21196-amina-wadud-fatwa-about-friday-prayers/> (accessed March 3, 2017). ในขณะที่พี่ตวของ Qaradawi นักการศึกษาชาวอียิปต์ที่มีอิทธิพลทางความคิดกับมุสลิมในไทยโดยรวมด้วย อธิบายการนำละหมาดของผู้หญิงในทัศนะต่างกัน ดู Al-Qaradawi, Yusuf, “Comments on Females Leading Co-gender Friday Prayers and on Women Leading other Women,” <http://www.islamopediaonline.org/fatwa/dr-yusuf-al-qaradawi-comments-females-leading-co-gender-friday-prayers-and-women-leading-other> (accessed March 3, 2017). Al-Qaradawi, Yusuf, “Women Acting as Imam in Prayer,” in *Islam Online Archive*. <http://archive.islamonline.net/?p=1230> (accessed March 3, 2017).

⁴⁸ Srisompob Jitpiromrsi and Duncan McCargo, “A Ministry for the South: New Governance Proposals for Thailand’s Southern Region,” *Contemporary Southeast Asia* 30, no. 3 (2008): 403-428.

กระทั่งระลอกของเหตุการณ์ความรุนแรงในชายแดนภาคใต้ปะทุขึ้นอีกครั้งในช่วงกว่าหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เกิดกลุ่มองค์กร เวทีพูดคุย และงานรณรงค์เรียกร้องเรื่องผู้หญิงกับสันติภาพชายแดนใต้เนื่องด้วยหญิงจำนวนหนึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากสถานการณ์ความไม่สงบ มาเรียม สาเมาะ หนึ่งในนักการศาสนาหญิงที่สำเร็จการศึกษาจากสถาบันศึกษาอิสลามชั้นสูงนิลัมปูรี (Yayasan Pengajian Tinggi Islam Nilam Puri) เมืองโกตาบารู รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย⁴⁹ มีบทบาทในการอธิบายความรู้เรื่องผู้หญิงในอิสลามหลังจากที่มาเรียมไม่ประสบความสำเร็จในการชิงชัยเป็นตัวแทนทางการเมืองของพรรคกิจสังคมเมื่อปี 2519 เธอตัดสินใจเปิดโรงเรียนสอนเด็กกำพร้าหญิงและยากจนบ้านสุโงปาแน จังหวัดปัตตานีด้วยการสนับสนุนจากครอบครัว ครูอาจารย์ และกลุ่มผู้หญิงที่เคยเรียนที่มาเลเซียด้วยกัน มาเรียมเป็นที่ปรึกษาด้านศาสนาของเครือข่ายผู้หญิงยุติความรุนแรงแสวนสันติภาพสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ครอบคลุมคิดในประเด็นหญิงชายของมาเรียมที่เคยเสนอในที่ประชุม “ชีวิตผู้หญิงมลายุมุสลิม: มายาคติและความเป็นจริง” เมื่อปี 2549⁵⁰ มีแนวโน้มใน

⁴⁹ พรรคพาส (PAS) หรือ the Pan-Malayan Islamic Party (Parti Islam Se Malaysia) เป็นพรรคอนุรักษนิยมใช้ศาสนาอิสลามเป็นแนวทางการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองได้ก่อตั้ง Yayasan Pengajian Tinggi Islam Nilam Puri เมื่อปี 1965 หลังจากชนะการเลือกตั้งในรัฐกลันตัน ซึ่งเป็นพื้นที่ฐานเสียงสำคัญของพรรค ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก Stevens, Mailla, “Family values’ and Islamic revival: Gender, rights and state moral projects in Malaysia,” *Women’s Studies International Forum* 29, no.4 (2006): 356.

⁵⁰ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน. “พื้นที่ของผู้หญิงในสามจังหวัดภาคใต้วันนี้ของผู้หญิงมลายุมุสลิม ในสามจังหวัดชายแดนใต้,” <http://v1.midnightuniv.org/midnight2544/0009999918.html> (accessed March 5, 2017).

การให้ความสำคัญกับการบทบาทของผู้หญิงในกระบวนการสันติภาพ เน้นย้ำการดำรงสถานะของความเป็นภรรยา แม่ และแม่บ้านที่ดี โดยถือว่าบ้านเป็นพื้นที่ของผู้หญิงและเป็นสถานที่สำคัญในการสร้างสังคมที่สงบสันติ

นอกจากนี้ อาจารย์ผู้สอนในระดับมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะ มหาวิทยาลัยฟาฏอนีซึ่งนับเป็นสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งแรกของประเทศไทยที่เปิดการเรียนการสอนวิชาการศาสนาควบคู่ไปกับวิชาการแขนงอื่นๆ กำหนดในนามวิทยาลัยอิสลามยะลาเมื่อปี 2541 หลังจากนั้นได้ปรับเปลี่ยนสถานะเป็นมหาวิทยาลัยและใช้นามว่ามหาวิทยาลัยอิสลามยะลาเมื่อปี 2550 มีการปรับเปลี่ยนนามอีกครั้งตามชื่อในปัจจุบันเมื่อปี 2556⁵¹ อิสมาอีล ลุตฟี จะปะกียา อธิการบดี ในฐานะผู้รู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอธิบายหลักการศาสนาอิสลามตามแนวทางปฏิรูปมักได้ รับเชิญให้เป็นที่ปรึกษาในการแสดงความเห็นต่อข้อเสนอเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ตลอดจนประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทความสัมพันธ์หญิงชายในอิสลามอิสมาอีล ลุตฟี มีแนวโน้มสนับสนุนให้ผู้หญิงมุสลิมในพื้นที่ภาคใต้รวมทั้งสถาบันการศึกษาในเครือข่ายมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาและสังคมด้วยตนเอง ภายใต้การสนับสนุนการทำงานและการให้คำแนะนำโดยกลุ่มนักวิชาการชายและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น⁵²

⁵¹ ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, *บทบาทมหาวิทยาลัยฟาฏอนี ในการสร้างเครือข่ายสถาบันอุดมศึกษากับการพัฒนาภาคใต้*. เอกสารสำเนา, มปท (2558).

⁵² วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของ Aryud Yahprung (2014) หัวข้อ *Islamic Reform and Revivalism in Southern Thailand: A Critical Study of the Salafi Reform Movement of Shaykh Dr. Ismail Lutfi Chapakia Al-Fatani*

นอกจากนี้ยังมีคณาจารย์คนสำคัญ ของสถาบัน เช่น สุกรี หลังปู่เต๊ะอดีตคณบดีคณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่ได้รับเชิญให้ความรู้ ความเห็นต่อประเด็นเพศสภาพในสังคมมุสลิมกับการวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อขจัดปัญหาความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมและโครงสร้างในสังคมมุสลิมอย่างต่อเนื่อง แม้นักวิชาการทั้งสอง ได้แก่ อิศมาอีลลุตฟีและสุกรีมีบทบาทความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและความรู้ความสามารถ โดยเฉพาะการยอมรับในสังคมตลอดจนกลุ่มมุสลิมสายปฏิรูปความเชื่อท้องถิ่น กระนั้น ในกลุ่มนักวิชาการสังคมไทยทั่วไปนักกิจกรรมทางสังคมและการเมืองที่เห็นต่างต่อการนำเสนอชุดคำอธิบายอิสลามอันสัมพันธ์กับเพศสภาพและความยุติธรรมต่อผู้หญิง กลับตั้งคำถามกับผลงานวิชาการที่คำอธิบายเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในอิสลามถูกกำกับด้วยกรอบการตีความแบบจารีต ทั้งไม่ส่งผลต่อการสร้างความรู้และการปรับเปลี่ยนความเข้าใจในเรื่องความเสมอภาคระหว่างเพศ⁵³ นอกจากนี้ นักเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชน

(from 1986-2010) ศึกษาบทบาทของอิการบตีมหวิทยาลัยฟาฏอนีในฐานะผู้รู้ศาสนาคนสำคัญในสายวิชาการที่มีความสัมพันธ์และได้รับความไว้วางใจจากกลุ่มมุสลิมหลายประเทศในโลกอาหรับและมุสลิมสายปฏิรูปในสังคมไทย

⁵³ หลังจากทำรายงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทสตรีมุสลิมที่สุกรี หลังปู่เต๊ะ ในฐานะที่ปรึกษาโครงการและคณะออกสู่สาธารณะในปี 2559 นักวิชาการ นักกิจกรรมทางการเมือง และกลุ่มนักเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิมนุษยชนตลอดจนผู้ที่ให้ความสำคัญกับประเด็นความเท่าเทียมทางเพศวิจารณ์ความบกพร่องของรายงานและอคติในการนำเสนอความรู้เรื่องผู้หญิงและเพศสภาพในอิสลาม โดยเฉพาะในหัวข้อบทบาทสตรีมุสลิม หน้า 25-30 ดูรายละเอียดใน สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 12 สำนักงานปลัดกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, *รายงานวิจัยกลยุทธ์ในการส่งเสริมบทบาทสตรีมุสลิมต่อการพัฒนาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้* (หาดใหญ่ สงขลา: ไอคิวมีเดีย, 2559).

และนักกิจกรรมทางสังคมเห็นว่าเรื่องส่วนตัวในความสัมพันธ์ของครอบครัวที่นักวิชาการศาสนามีคู่สมรสมากกว่าหนึ่งคนมีผลและกลายเป็นเกณฑ์กำหนดการไม่ยอมรับการทำงานต่อประเด็นความเสมอภาคทางเพศของผู้ที่มีบทบาทในสังคมมุสลิมอีกด้วย

สำหรับสถาบันอุดมศึกษาของรัฐที่จัดการเรียนการสอนหลักสูตรอิสลามศึกษาในภาคใต้ก่อนมหาวิทยาลัยฟาฏอนี คือ วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เป็นแหล่งความรู้ทางวิชาการที่คณาจารย์มีบทบาทในการอธิบายประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมมุสลิม บุคคลที่แลกเปลี่ยนความรู้กับสังคมมุสลิมคือ อิสมาแอล อาลี อดีตผู้อำนวยการวิทยาลัยอิสลามศึกษา และคณาจารย์อื่นๆ เช่น มะรอมนิง สาลามิง ผู้เคยแสดงความเห็นต่อการอธิบายแนวคิดบทบาทหญิงชายในที่ประชุมหลายแห่ง รวมทั้งผู้อำนวยการวิทยาลัยอิสลามศึกษาคนปัจจุบันคือ ยูโซะ ตาละ⁵⁴ ในบทความ

⁵⁴ ยูโซะ ตาละ เป็นตัวแทนนักวิชาการมุสลิมในไทยรุ่นแรกที่ได้รับเชิญจาก Center for Women Studies of the State Islamic University (UIN) Sunan Kalijaga, Yogyakarta อินโดนีเซีย เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง Islam, Gender, and Reproductive Rights โดยการสนับสนุนของมูลนิธิฟอร์ดและภาคีเครือข่ายเพศสภาพในอิสลาม เช่น Sister in Islam ในครั้งนี้ไลลา อาเก็บอุไร (บัวหลวง-ภรรยาของอัยหมัดสมบูรณ บัวหลวง อัยหมัดสมบูรณเป็นนักคิดและนักกิจกรรมด้านความรุนแรงและสันติภาพภาคใต้ที่มีชื่อเสียง เสียชีวิตเมื่อกันยายน 2557) ผู้บริหารโรงเรียนสตรีพัฒนศึกษา จังหวัดปัตตานี เข้าร่วมอบรมเมื่อปี 2002 ด้วย ในรุ่นที่สองปี 2004 เป็นปีสุดท้ายที่มูลนิธิฟอร์ดให้การสนับสนุนทุนในหัวข้อการอบรมเดียวกัน ผู้เข้าร่วมอบรมจากไทยรุ่นที่สองได้แก่ ผู้เขียนพร้อมด้วยสุกรี หลังปูเต๊ะ อาริน สะอิดี (เสียชีวิตแล้ว) เฟาซัน เจ๊ะแหว (อาจารย์มหาวิทยาลัยฟาฏอนี) และวิริยา ชันธสิทธิ์ (นักกิจกรรมของสภาเยาวชนมุสลิมโลกหรือ WAMY: World Assembly of Muslim Youth)

“ผู้หญิงในอิสลาม” ยูโซะได้ชี้ให้เห็นว่าชายและหญิงมุสลิมมีสิทธิเท่าเทียมกันทั้งในด้านตัวตนและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ รวมทั้งสิทธิด้านศาสนา สังคม การเมือง เศรษฐกิจ และการศึกษา⁵⁵

บทวิเคราะห์การอธิบายถึงตัวตนของมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน ตลอดจนความเป็นองค์ประธานหรือสภาวะอัตบุคคล (subjectivity) ของผู้หญิง ปรากฏในงานสำคัญหลายชิ้นของนักสังคมศาสตร์ที่ศึกษาชุมชนมุสลิม เช่น *Politics of Piety, The Islamic Revival and the Feminist Subject* (2005) ผลงานของ Saba Mahmood เธอศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาของผู้หญิงในกรุงไคโร ประเทศอียิปต์ กลุ่มหนึ่ง ที่รวมตัวกันเพื่อเรียนและปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัดในมัสยิด Mahmood เสนอผ่านแนวคิดเสรีภาพในการเลือก อันเป็นแนวคิดหลักของสตรีนิยมที่อธิบายถึงตัวตนของผู้หญิง เธอศึกษาความเข้มงวดต่อการปฏิบัติภักดีของผู้หญิงกลุ่มนี้พบว่าไม่ได้ดำเนินภายใต้สภาวะกดดันหรือการขู่บังคับให้ทำตามโดยกลุ่มนักการศาสนาชายที่ถือครองอำนาจในการตีความศาสนาและมีบทบาทในกลไกการออกกฎเกณฑ์ต่างๆ เธอวิเคราะห์ว่าผู้หญิงได้เลือกสร้างตัวตนบนพื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างที่มองผู้หญิงไม่เท่าเทียมกับผู้ชาย⁵⁶

⁵⁵ ยูโซะ ตาละ, “ผู้หญิงในอิสลาม,” ใน *อิสลามกับความท้าทายในโลกสมัยใหม่ มุมมองจากนักวิชาการชายแดนใต้*, บรรณาธิการโดย มุห์หมัดรอฟีล แวหามะ, มัสลิน มาหามะ และ รอมฎอน บันจอร์ (กรุงเทพฯ: คณะทำงานวาระสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555), 345-367.

⁵⁶ Saba Mahmood, “Women’s Agency within Feminist Historiography,” *The Journal of Religion* 84, no. 4 (2004): 573-579.

ในขณะที่งานของยูไซะให้ความสำคัญกับบทวิเคราะห์ตัวตนของผู้หญิงในภาคเอกสาร ส่วนใหญ่เป็นการอ้างอิงงานของนักการศาสนาที่มีอิทธิพลต่อความคิดในโลกมุสลิม เช่น แนวคิด one soul หรือ นัฟซุน วาหิดะห์ อันเป็นที่มาของการบังเกิดมนุษย์และการกำหนดสถานภาพที่เท่าเทียมกัน ส่วนสาเหตุที่ผู้หญิงมุสลิมมีสถานะตกต่ำ ยูไซะอ้างอิงบทวิเคราะห์ของ Faruqi จาก *Historical Atlas of the Religions of the World* (1974) กล่าวถึงปัจจัยทางการเมืองทั้งภายนอกและภายในสังคมมุสลิม โดยเฉพาะการปิดกั้นการอิญตีฮาด (ijtihad) หรือความพยายามในการวิเคราะห์และวินิจฉัยบทบัญญัติทางศาสนา การปล่อยให้อำนาจของระบบราชาธิปไตยเข้ามากำกับชีวิตของชาวมุสลิม ตลอดจนการยอมรับจริยธรรมทางสังคมรูปแบบใหม่ เช่น ความพึงเพื่อ สะสมทรัพย์ ห่างไกลจากการขัดเกลาจิตวิญญาณ ตลอดจนการยึดถือแนวทางแบบจารีตอิสลาม ปัจจัยเหล่านี้ยูไซะเห็นว่านำพาสู่ความตกต่ำของผู้หญิงมุสลิม ฉะนั้น หากสังเกตกลุ่มนักคิดและนักวิชาการศาสนาที่มีบทบาทในสังคมมุสลิมของไทยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับอิทธิพลความคิดปฏิรูปอิสลามจากค้ายอิสลามนิยม

ฮามีดะห์ อาแด หนึ่งในนักวิชาการศาสนาและนักกิจกรรมอาวุโส ที่ให้ความสำคัญกับตัวตนของผู้หญิงในการปฏิบัติภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้าของผ่านการตริบียะห์ (tarbiyah) ซึ่งเป็นองค์ความรู้ด้านการพัฒนาตนเองที่เน้นการขัดเกลาจิตใจและสัมพันธ์กับการพัฒนาตนในด้านอื่นๆ โดยเฉพาะความรู้ ฮามีดะห์เคยสอนที่วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีหลังจากสำเร็จการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่มหาวิทยาลัยอัลอัซฮัร กรุงไคโร ประเทศอียิปต์ สาขานิติศาสตร์อิสลาม ก่อนหน้านั้นเธอศึกษาวิชาการอิสลามและซิมซับบเอา

แนวทางการตรึงบียะห์จากสถาบันเดียวกับมาเรียม สาเมาะ ที่กลันตัน ฮามีเดห์เป็นนักวิชาการศาสนาคนสำคัญของกลุ่มผู้หญิงที่สามารถถ่ายทอดความรู้ผ่านกลุ่มศึกษาหรือฮัลเกาะห์ (*halaqah*) ร่วมกับคณาจารย์และบุคลากรหญิงในมหาวิทยาลัยฟาฏอนีและเครือข่ายสตรีมุสลิมภาคใต้

นอกจากได้รับการสนับสนุนแนวคิดเชิงวิชาการจากกลุ่มนักการศาสนาสายใหม่ในพื้นที่แล้ว⁵⁷ องค์การบริหารส่วนจังหวัดปัตตานีรวมทั้งองค์กรภาครัฐอีกหลายส่วนให้ความช่วยเหลือเครือข่ายของฮามีเดห์ในการจัดกิจกรรมเพื่อแสดงพลังและศักยภาพผู้หญิงในมิติศาสนาอย่างต่อเนื่องในนามงานพบปะมุสลิมะห์หรือ *multaqa Muslimah* ซึ่งเน้นการบรรยายของผู้รู้ทั้งหญิงและชายในค้ายอิสลามสายปฏิรูปหรือสายใหม่เป็นหลัก เพื่อชัชบขยายการเสริมความรู้ให้กับผู้หญิงจำนวนมากกว่พันคนที่เข้าร่วมงานในแต่ละครั้ง ผ่านบทบาทความเป็นมารดาและภรรยา ตลอดจนเรียกร้องการช่วยเหลือดูแลสังคมจากการเป็นแบบอย่างที่ดี

⁵⁷ การอธิบายความเป็นมุสลิมสายใหม่หรือคณะใหม่กับมุสลิมสายเก่าหรือคณะเก่า พบในงานวิชาการที่มีข้อมูลเชิงปรากฏการณ์สนับสนุน เช่น Raymond Scupin, "The Politics of Islamic Reformism in Thailand," *Asian Survey* 20, no. 12 (1980): 1223-1235. แม้นักการศาสนาจำนวนหนึ่งในประเทศไทยไม่เห็นด้วยกับการจัดแบ่งเช่นนี้ก็ตาม มุสลิมคณะใหม่ (บางงานและบางกลุ่มเรียกแนวทางตนเองว่าชาวซุนนะห์) คือ ผู้ดำเนินรอยตามแบบอย่างศาสดามุฮัมมัด และชาวสลัฟคือผู้ที่ยึดถือหลักคิดและแนวปฏิบัติตามมุสลิมใน 300 ปีแรกของประวัติศาสตร์อิสลามที่ศาสดามุฮัมมัดให้การรับรอง) ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงแนวคิดที่พยายามปฏิรูปอิสลามให้ทันสมัยด้วยการเชิญชวนให้มุสลิมกลับไปพิจารณาการตีความตามตัวบทเพื่อหลีกเลี่ยงการปะปนหลักการศาสนากับความเชื่อจารีตท้องถิ่น ในส่วนนี้ผู้เขียนหมายถึงกลุ่มนักคิดและนักวิชาการมุสลิมสายซุนนะห์ เช่น อิสมาอีลลูตฟี จะปะกียา

ของผู้หญิง และทำงานหนักจากบ้าน⁵⁸ อย่างไรก็ตามผู้เขียนพบว่าแนวคิดสถานภาพผู้หญิงของฮามีเดห์ก้าวหน้ากว่าการให้ความสนใจดีความตัวบทหลักการอิสลามวนเวียนเพียงเรื่องของผู้หญิงกับบทบาทในบ้าน แม้เธอไม่ได้อธิบายตนเองว่าเป็นนักสตรีนิยมอิสลาม แต่ประเด็นที่ฮามีเดห์ให้ความสนใจเกี่ยวข้องกับผู้หญิง เพศสภาพ กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เช่น ฮามีเดห์วิพากษ์การใช้เหตุผลและข้ออ้างทางศาสนาในการตัดสินใจเลือกมีภรรยามากกว่าหนึ่งคนของชายมุสลิม หรือวิเคราะห์ศักยภาพผู้หญิงผ่านอำนาจในการดูแลและจัดการเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงเอง⁵⁹

5. บทสรุป

แนวคิดสตรีนิยมอิสลามนอกจากเกิดจากการอธิบายตัวตนของผู้หญิงมุสลิมที่เป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อยืนยันถึงสิทธิของผู้หญิงตามหลักการศาสนาอิสลามและแนวคิดสิทธิมนุษยชนแล้ว ยังมาจากความพยายามของนักวิชาการกลุ่มหนึ่งทั้งชายและหญิงที่ศึกษาและ

⁵⁸ Amporn Marddent, "Gender Piety of Muslim Women in Thailand," (Ph.D. diss., Anthropology, Johann Wolfgang Goethe University in Frankfurt am Main, 2016), 103-113.

⁵⁹ Amporn Marddent, "'The Three Tigers': Malay Muslim Women Revivalists in Thailand" (paper presented at International Workshop on Female Islamic Authority in Comparative Perspective: Exemplars, Institutions, Practices at the Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies (*Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde*, KITLV), Leiden, January 8-9, 2015).

อธิบายการมีอยู่ของแนวคิดสตรีนิยมในประวัติศาสตร์อิสลาม ตั้งคำถามกับอำนาจนิยมในสังคมมุสลิมที่ตีความหลักการศาสนาโดยลดทอนสิทธิผู้หญิง พร้อมกับระมัดระวังการยึดโยงคำอธิบายสตรีนิยมที่ขยายมาพร้อมกับการเมืองอาณานิคม (colonial politics) รวมทั้งไม่ยอมรับว่าสตรีนิยมอิสลามมีลักษณะเป็นแนวคิดกลุ่มก้อนเดียวกันกับสตรีนิยมที่ปฏิเสธความเชื่อศาสนา

ในประเทศไทย การพิจารณาแนวคิดหรืออธิบายตนถึงการเป็นนักสตรีนิยมอิสลามไม่อาจพบได้ทั่วไปนัก เนื่องจากกลุ่มผู้ยึดถือจารีตและประเพณีที่สัมพันธ์กับศาสนาและเพศสภาพตรวจตราความเป็นผู้ศรัทธาอิสลามในผู้หญิงอย่างเข้มข้นภายใต้สถานะที่มุสลิมไม่ใช่คนกลุ่มใหญ่ของประเทศ บรรยากาศเช่นนี้ดำเนินผ่านประสบการณ์การต่อสู้เชิงอัตลักษณ์โดยใช้สัญลักษณ์ของผู้หญิงต่อรองกับอำนาจรัฐ⁶⁰ โดยเฉพาะเหตุการณ์ประท้วงฮิญาบที่ยะลาระหว่าง พ.ศ. 2530-2531⁶¹ ตลอดจนแนวคิดปฏิรูปอิสลามในมุสลิมสายใหม่ที่ต้องการฟื้นฟูอิสลามให้บริสุทธิ์ มุ่งหวังว่าผู้หญิงต้องได้รับการคุ้มครองและหลีกเลี่ยงการปฏิบัติตามจารีตท้องถิ่นกับวัฒนธรรมตะวันตก ด้วยเหตุนี้ สตรีนิยมอิสลามใน

⁶⁰ Chaiwat Satha-Anand, *The Silence of the Bullet Monument: Violence and "truth" Management*, (Dyson-Nyor 1948), and Kru-Ze 2004," *Critical Asian Studies* 38, no. 1 (2006): 11-38.

⁶¹ Chaiwat Satha-Anand, "Hijab and Moments of Legitimation: Islamic Resurgence in Thai Society," in C.F. Keyes, L. Kendall and H. Hardacre, eds., *Asian Visions of Authority: Religion and the Modern States of East and Southeast Asia* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1994). รอมฎอน บันจอร์, "ประท้วงฮิญาบที่ยะลาความทรงจำของการต่อรอง," *วารสารรัฐสมัย* 33, ฉบับที่ 1 (มกราคม- เมษายน 2555): 18-34.

ประเทศไทยยังคงถูกมองว่าเป็นสิ่งอื่น มาจากที่อื่น ซึ่งการ “เป็นอื่น” นี้ ดำรงอยู่ในสังคมตะวันตกและไม่ได้มีฐานของความเกี่ยวข้องกับอารยธรรมอิสลาม

อย่างไรก็ตาม ด้วยสถานการณ์ความไม่สงบในชายแดนภาคใต้ ปรากฏการณ์ความรุนแรงอันเนื่องมาจากเพศสภาพ และความรุนแรงในครอบครัวในพื้นที่ที่มุสลิมเป็นประชาชนกลุ่มหลักส่งผลให้ปัจจุบันเกิดการทบทวนความรู้ความเข้าใจแนวคิดสิทธิผู้หญิงในสิทธิมนุษยชน หรือสิทธิมนุษยชนของผู้หญิง (women's human rights) จากการอภิปรายกลไกสากลของสหประชาชาติว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิผู้หญิง เช่น UNSCR 1325⁶² และ CEDAW⁶³ เป็นต้น เพื่อผนวกเข้ากับความรู้เรื่องผู้หญิงในอิสลาม ทว่าหลายคนยังคงเผชิญกับข้อจำกัดในการเข้าถึงความช่วยเหลือและการคุ้มครองความยุติธรรมจากการใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก⁶⁴ ผู้เขียนพบว่าแม้แหล่งข้อมูลยังมี

⁶² มติคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ 1325 ว่าด้วยผู้หญิงสันติภาพ และความมั่นคง (Women, Peace and Security: WPS)

⁶³ อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติในทุกรูปแบบต่อผู้หญิง (the Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women: CEDAW)

⁶⁴ อัมพร หมดเต็น, ทวีลักษณ์ พลราชม และ มนวัธน์ พรหมรัตน์, “รายงานผลการประเมินปลายโครงการการพัฒนาเพื่อขยายบริการภายในชุมชนอย่างยั่งยืนสำหรับผู้หญิงและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบและความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้,” (2558). คณะกรรมการนักนิติศาสตร์สากลและมูลนิธิยุติธรรมเพื่อสันติภาพ, การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิง: สักรวจอุปรสรรคและการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็น. คณะกรรมการนักนิติศาสตร์สากล (International Commission of Jurists- ICJ) และมูลนิธิยุติธรรมเพื่อสันติภาพ (Justice for Peace Foundation-JPF, 2555) 51-58.

อยู่อย่างจำกัดและการถกเถียงโต้แย้งเข้มข้น เต็มไปด้วยท่าทีที่ระมัดระวังในการยอมรับแนวคิดสตรีนิยมอิสลาม แต่เกิดปรากฏการณ์การหยิบยืมเอางานของกลุ่มนักสตรีนิยมอิสลามในประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะ อินโดนีเซีย⁶⁵ มาปรับใช้เพื่อพัฒนาแนวทางการทำงานสันติภาพของผู้หญิงในสังคมไทย

⁶⁵ มีการศึกษาดูงานขององค์การภาครัฐและเอกชน เครือข่ายภาคประชาสังคม ตลอดจนกลุ่มนักการศาสนาในชายแดนภาคใต้เรื่องบทบาทผู้หญิงกับการทำงานการเมืองและสันติภาพในเขตอาละห์และส่วนอื่นของอินโดนีเซีย ทั้งยังมีเวทีปราศรัยและเชิญวิทยากรที่ใช้กรอบคิดสตรีนิยมอิสลามในการทำงานมาให้ความรู้ความเข้าใจกับคนในพื้นที่ในระยะ 10 ปี ที่ผ่านมาอีกด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- คณะกรรมการนักนิติศาสตร์สากลและมูลนิธิยุติธรรมเพื่อสันติภาพ. *การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิง: สำรวจอุปสรรคและการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็น*. คณะกรรมการนักนิติศาสตร์สากล (International Commission of Jurists- ICJ) และมูลนิธิยุติธรรมเพื่อสันติภาพ (Justice for Peace Foundation-JPF), ม.ป.ท., 2555.
- ชัยคุ มุห์หมัด ศอลิห์ อัล-มุญญิด. *โลกของผู้หญิง*. แปลโดย กฤติยา เพศยนาวิน. กรุงเทพฯ: นิตวีดา, 2555.
- ชัยยิด มุตาวัลลี อัดดาร์ซุ. *ฮิญาบหรือนิกอบ*. แปลโดย บรรจง ปินกาชัน. กรุงเทพฯ: อัล อะมีน, 2555.
- รอมฎอน บันจอร์. “ประวัติกฎาบทึ่ยะลาคความทรงจำของการต่อรอง.” *วารสารรัฐสมิแล* 33, ฉ.1 (มกราคม- เมษายน 2555): 18-34.
- ส. วงศ์เสงี่ยม, บรรณาธิการ. *การอวดโฉม*. กรุงเทพฯ: ส.วงศ์เสงี่ยม, ม.ป.ป.
- สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 12 สำนักงานปลัดกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. *รายงานวิจัยกลยุทธ์ในการส่งเสริมบทบาทสตรีมุสลิมต่อการพัฒนาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้*. หาดใหญ่ สงขลา: ไอคิวมีเดีย, 2559.
- อัมพร หมาดเต็น, ทวีลักษณ์ พลราชม และ มนวัธน์ พรหมรัตน์. *รายงานผลการประเมินปลายโครงการการพัฒนาเพื่อขยายบริการภายในชุมชนอย่างยั่งยืนสำหรับผู้หญิงและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบและความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้*. ม.ป.ท., 2558.

ภาษาอังกฤษ

Abou-Bakr, Omaima. "What's Done Can be Un-Done: Un-Interpreting Gender-Hierarchy in Quranic Exegesis." paper presented at the 12th Mediterranean Research Meeting, Florence, Italy, 2011.

Ahmed, Leila. *Women and Gender in Islam*. New Haven: Yale University Press, 1992.

Al Banna, *Fath* 5, 7:1475-1480, quoted in Reda, Nevin. "Women in the Mosque: Historical Perspectives on Segregation." *American Journal of Islamic Social Sciences* 21, no. 2 (Spring 2004): 91.

Al-Banna, Hasan, trans. by S.A. Qureshi. *Selected Writings of Hasan al-Banna Shaheed*. New Delhi: Mellat Book Centre, 1999.

Al-Banna, Hasan. "'Nahwa al-noor' ('Towards the light')." in *Majmuatrasa'il al-imam alshahid Hasan al-Banna* (The Collection of Letters of Martyr Imam Hassan al-Banna). Cairo, 1992.

Ali, Kecia. *Marriage and Slavery in Early Islam*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010.

_____. *Sexual Ethics and Islam: Feminist Reflections on Qur'an, Hadith, and Jurisprudence*. Oxford: Oneworld, 2016.

- Ali, Syed Ameer. *A Short History of the Saracens: Being a Concise Account of the Rise and Decline of the Saracenic Power and of the Economic, Social and Intellectual Development of the Arab Nation from the Earliest Times to the Destruction of Bagdad, and the Expulsion of the Moors from Spain*. London: Macmillan, 1916.
- Al-Qaradawi, Yusuf. *On the Theory of the State in Islam: Its Role, Characteristics, Nature and Positions on Democracy, Pluralism, Women and Non Muslims*. Vairo: Dar al-Shuruq, 1997.
- Barlas, Asma. "The Qur'an, Sexual Equality, and Feminism." lecture, University of Toronto, January 12, 2004.
- Badran, Margot, *Feminism in Islam: Secular and religious Convergence*. Oxford: Oneworld, 2009.
- Cott, Nancy F. "Comment on Karen Offen's Defining Feminism: A Comparative Historical Approach." *Journal of Women in Culture and Society* 15, no. 1 (1989): 203-205.
- Dijk, Anne J.F. "Modern Discussion about Women-led Prayers in Islam: Contemporary Perspectives in the Debate of Imama and the Use of UsululFiqh." Master thesis, Religious Studies, 2012.
- Dodds, Adam. "The Abrahamic Faiths? Continuity and Discontinuity in Christian and Islamic Doctrine." *Evangelical Quarterly* 81, no. 3 (2009): 230-253.

Esack, Farid. *Qur'an, Liberation and Pluralism: An Islamic Perspective of Interreligious Solidarity against Oppression*. Oxford: Oneworld, 1997.

Esposito, John L. "Women and Islam." *The Oxford Dictionary of Islam*. Oxford: Oxford University Press, 2003, 339-340.

_____. *What everyone needs to know about Islam*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2002: 94.

Ghadanfar, Mahmood Ahmad. "Umm Waraqahbint 'Abdullah bintHarith Al-ansariyah (May Allah be pleased with her)." in *Great Women of Islam: Who Were Given the Good News of Paradise*. trans. by Jamila Muhammad Qawi, revised by Sheikh Safur-Rahman Al-Mubarakpuri, edited by Muhammad AyubSapra and Muhammad Farooq, Riyadh, Saudi Arabia: Darussalam, 2001.

Grey, Sarah. *Women's Role as Teachers, Leaders, and Contributors to the Waqf in Damascus*. Research Report for Julia Meltzer 14, 2014.

Griffith, Sidney. "Intertwined Scriptures." in *The Bible in Arabic: The Scriptures of the 'People of the Book' in the Language of Islam*. Princeton: Princeton University Press, 2013.

Gullickson, Gay L. "Review of French Feminism in the Nineteenth Century/ Feminists and Suffragists: The British and French Experiences." *Feminist Studies* 15, no. 3 (December, 2012): 591-602.

- Hammer, Juliane. *American Muslim Women, Religious Authority, and Activism: More than a Prayer*. Austin: University of Texas Press, 2012.
- Hasan al-Turabi. "Women in Islam and Muslim Society." *The American Muslim* 2, no. 6, (April–June 1993).
- _____. *The Renewal of Islamic Thinking [Tajdid al-Fikr al-Islam]*. Jeddah: Al-Dar alSu'udiya li al-Nashrwa al-Tawzi', 1987. 38-39.
- Hoel, Nina. "Sexualising the Sacred, Sacralising Sexuality: An Analysis of Public Responses to Muslim Women's Religious Leadership in the Context of a Cape Town Mosque." *Journal for the Study of Religion* 26, no. 2 (2013): 25-42.
- Jabali, Fu'ad. "A Study of the Companions of the Prophet: Geographical Distribution and Political Alignments." Ph.D. diss. Institute of Islamic Studies, McGill University, 1999.
- Jackson, Roy. *MawlanaMaududi and Political Islam: Authority and the Islamic State*. New York: Routledge, 2011.
- Jardim, Georgina. "Muslim Women against Apartheid: Muslim Women for Universal Values." *The Journal of Scriptural Reasoning* 14, no. 1 (June 2015): 1-15.
- Khan, Ahmad. "Israr, Al-Biq'a'l and Islahi: A Comparative Study of Tafsir Methodology" *Intellectual Discourse* 11, no. 2 (2003): 183-207.
- Mahmood, Saba. "Women's Agency within Feminist Historiography." *The Journal of Religion* 84, no. 4 (2004): 573-579.

Marddent, Amporn. "The Three Tigers': Malay Muslim Women Revivalists in Thailand." paper presented at International Workshop on Female Islamic Authority in Comparative Perspective: Exemplars, Institutions, Practices at the Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies (Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, KITLV), Leiden, January 8-9, 2015.

_____. "Gender Piety of Muslim Women in Thailand." Ph.D. diss., Anthropology, Johann Wolfgang Goethe University in Frankfurt am Main, 2016.

_____. "Notions of Gender and Muslim Women in Thailand." paper presented at International Workshop on New Approaches to Gender and Islam: Translocal and Local Feminist Networking in South and Southeast Asia, Institute of Asian and African Studies Humboldt University Berlin, 29-30 April 2011.

_____. "Religious Piety and Muslim Women in Thailand." in Susanne Schröter. ed. *Gender and Islam in Southeast Asia*. Leiden, Boston: Brill, 2013.

Maumoon, Dunya. "Gender Activism and the Islamic Revival." Master of Philosophy thesis, University of London, 1995.

Mernissi, Fatima. *Beyond the Veil: Male-Female Dynamics in a Modern Muslim Society*. Cambridge, Massachusetts: Schenkman, 1975.

_____. *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam*. translation and edited by Mary Jo Lakeland, Philadelphia: Perseus Books, 1992.

_____. *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam*. translation by Mary Jo Lakeland. Reading, MA. Addison: Wesley Publishing, 1991.

Mir-Hosseini, Ziba. "Islamic Family Law and Social Practice: Anthropological Reflections on the Terms of the Debate." in Siegfried Has. ed. *Family Law and Religion: Debates in the Muslim World and Europe and their Implications for Co-operation and Dialogue*. Vienna, Austria: Association for the Middle East Hammer Purgstall, 2009.

_____. *Marriage on Trial: Islamic Family Law in Iran and Morocco*. London: I.B. Tauris, 2000.

Mona el-Ghobashy. "The Metamorphosis of the Egyptian Muslim Brothers." *International Journal of Middle East Studies*, no. 37 (2005): 383-384.

Moses, Claire Goldberg. *French Feminism in the Nineteenth Century*. Albany: State University of New York Press, 1984.

Nadvi, SayyidSulaiman. *Hazrat Aysha Siddiqah Her life and work*. translation by Syed Athar Husain. Kuwait: Islamic book publishers, 1986.

Nadwi, Mohammad Akram. *Al-Muhaddithat: the Women Scholars in Islam*. Oxford, London: Interface Publications, 2007.

Nilüfer Göle. *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*. Ann Arbor Michigan: University of Michigan Press, 1996.

Offen, Karen. "De-population, Nationalism, and Feminism in Fin-de-siecle France." *American Historical Review* 89, no. 3 (June 1984): 654.

_____. "Defining Feminism: A Comparative Historical Approach." *Journal of Women in Culture and Society* 4, no. 1 (1988): 119-157.

Ong, Aihwa. "Strategic Sisterhood or Sisters in Solidarity? Questions of Communitarianism and Citizenship in Asia." *Indiana Journal of Global Legal Studies* 4, no. 1 (1996): 107-135.

Satha-Anand, Chaiwat "Hijab and Moments of Legitimation: Islamic Resurgence in Thai Society." in *Asian Visions of Authority: Religion and the Modern States of East and Southeast Asia*. edited by C.F. Keyes, L. Kendall and H. Hardacre. Honolulu: University of Hawaii Press, 1994.

_____. "The Silence of the Bullet Monument: Violence and "truth" Management, Dyson-Nyor 1948, and Kru-Ze 2004." *Critical Asian Studies* 38, no. 1 (2006): 11-38.

Scupin, Raymond. "The Politics of Islamic Reformism in Thailand." *Asian Survey* 20, no. 12 (1980): 1223-1235.

Shakir, Zaid. "Examination of the Issue of Female Prayer Leadership." *A Voice of the Muslim Ummah* 17, no.5 (May 2005) :11-15.

Shehadeh, Lamia Rustum. "Women in the Discourse of Sayyid Qutb." *Arab Studies Quarterly* 22, no. 3 (2000): 47.

- Sisters in Islam and Masidi, Yasmin. *Are Muslim Men allowed to beat their Wives?*. Selangor: Micom, 2009.
- Srisompob Jitpiromsri and McCargo, Duncan "A Ministry for the South: New Governance Proposals for Thailand's Southern Region." *Contemporary Southeast Asia* 30, no. 3 (2008): 403-428.
- Stivens, Maila. "Family Values' and Islamic Revival: Gender, Rights and State Moral Projects in Malaysia." *Women's Studies International Forum* 29, no.4 (2006).
- Tibi, Bassam. "The Worldview of Sunni Arab Fundamentalists: Attitudes toward Modern Sciences and Technology." in *Fundamentalisms and Society*. edited by Martin E. Marty and R. Scott Appleby. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
- Vakil, Sanam. *Women and Politics in the Islamic Republic of Iran: Action and Reaction*. New York: Continuum, 2011.
- Yahprung, Aryud. "Islamic Reform and Revivalism in Southern Thailand: A Critical Study of the Salafi Reform Movement of Shaykh Dr. Ismail Lutfi Chapakia Al-Fatani (from 1986-2010)." PhD. diss., International Institute of Islamic Thought and Civilization, International Islamic University Malaysia, 2014.
- Yamani, Mai. *Feminism and Islam; Legal and Literary Perspectives*. New York: New York University Press, 1996.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

Al-Qaradawi, Yusuf. "Comments on Females Leading Co-gender Friday Prayers and on Women Leading other Women." <http://www.islamopediaonline.org/fatwa/dr-yusuf-al-qaradawi-comments-females-leading-co-gender-friday-prayers-and-women-leading-other> (access March 3, 2017).

Al-Qaradawi, Yusuf. "Women Acting as Imam in Prayer." in *Islam Online Archive*. <http://archive.islamonline.net/?p=1230> (access March 3, 2017).

Badran, Margot. "Islamic Feminism: What's in a Name?." *Al-Ahram Weekly Online* 569, (2002): 17-23. <http://weekly.ahram.org.eg/2002/569/cu1.htm> (access February 19, 2017).

Eren. "On Female Scholars (But Not Feminism): Reviewing Al-Muhaddithat." <http://www.patheos.com/blogs/mmw/2012/02/on-female-not-feminist-scholars-reviewing-al-muhaddithat/> (access February 12, 2017).

Power, Carla. "A Secret History." *New York Time* <http://www.nytimes.com/2007/02/25/magazine/25wwlnEssay.t.html> (access February 12, 2017).

Sperry, Paul. "Huma Abedins's Mom Linked to Shocking Anti-Women Book." *New York Post*. <http://nypost.com/2016/08/28/huma-abedins-mom-linked-to-shocking-anti-women-book/> (access February 10, 2017).

Yusuf, Hamza, "Women Leading Prayer & Ibn Taymiyyah." in "Rethinking Islamic Reform." Oxford University Islamic Society Sheldonian Theatre, University of Oxford.<https://www.youtube.com/watch?v=x45ysEfSuX0> (access March 2, 2017)

"Amina Wadud - Fatwa About Friday Prayers." <http://maniacmuslim.ipbhost.com/index.php?/topic/21196-amina-wadud-fatwa-about-friday-prayers/> (access March 3, 2017).

"Female Genital Cutting: Culture, Religious, and Human Rights Dimensions of a Complex Development Issue." Berkley Center for Religion, Peace and World Affairs, Georgetown University, March 2012). <https://s3.amazonaws.com/berkeley-center/FemaleGenitalCuttingReport.pdf>

"MUSAWAH." <http://www.musawah.org> (access February 28, 2017).

"Why is "women" The #1 issue Islam is questioned?." Cambridge Islamic Sciences Worldwide. <http://www.cambridgeislamicsciences.com/2011/04/> (access February 12, 2017).

"Women and Memory Forum 1995-2015." <http://www.wmf.org.eg/en/> (accessed February 22, 2017).